

Bugu ya Mugudisi

GIREIDI YA

3

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

Bugu ya Mugudisi

GIREIDI YA 3

TSHIVENDA

Magudiswa

MARANGAPHANDA	1
NYANGAREDZO	2
U PFHESESA ZWIVHUMBEO ZWA NYAMBO DZA AFRIKA TSHIPEMBE NA THUTHUWEDZO YAZWO KHA U FUNZA LITHERESI (U VHALA NA U NWALA)	5
U PFHESESA ZWINE VHANA VHA GUDISA ZWONE U VHALA NA U NWALA	16
ROTHINI YA VHEGE	20
Gireidi 1–3 Tshifhinga tsha nthesa (awara dza 8 nga vhege)	20
Gireidi 3 Tshifhinga tsha fhasisa (awara dza 7 nga vhege)	21
ZWISHUMISWA	22
Pulane ya u Funza	22
Firizi dza Foniki	23
Tshati dza muñwalo wa u gandisa	24
Tshati dza muñwalo wa u pomba	25
Khuvhanganyo Ya Mañwalwa: Zwiñori Zwa U Vhala (Khathihi) Na Vhagudi	26
Magarañatai	27
Bugu ya u Vhala ya Thikho	28
Tsumbandila ya u Linga	30
ZWITIRATHEDZHI ZWA NDANGULO YA KILASI	31
U Vhidza Vhagudi	31
Zwokokodzi zwa Muhumbulo	33
U Vhea Milayo ya Vhudifarii	38
U Langa Therisano dza Zwigwada	40
Nyito dza Muratho Kana u Dzingadza	42
NDO LIVHUWA!	47

Marangaphanda

Vho tšanganedzwa kha National Home Language Reading Programme (NHLRP).

National Home Language Reading Programme (NHLRP) ndi mbekanyamushumo ya u guda yo dzudzanywaho nga mbumbo ya thevhekano (MGD: Mbekanyamushumo ya Guda yo Dzudzanywaho) ya luambo lwa hayani. Hezwi zwi amba uri mbekanyamushumo heyi yo bveledzelwa vhone lwo khetheaho nahone nga vhusedzi uri vha kone u i tevhela duvha na duvha musi vha tshi funza vhagudi vhavho luambo lwa hayani.

Mbekanyamushumo iyi ndi mvelelo dza thodisiso, mveledziso na u kovhelana maitele a khwinesa na tshenzhemo nga DBE, Mihasho ya Mavundu ine ya khou shela mulenzhe, Vhafarisani vha Sialala, Vhanetshedzi vha Masheleni na dziNGO.

Ri fulufhela uri zwi do vha lelutshela u shumisa Bugu ya Mugudisi na uri vha do diphina nga u shumisa NHLRP.

Nyangaredzo

Mbekanyamushumo ya Lushaka ya u Vhala Luambo lwa Hayani ndi mbekanyamushumo ya u vhala na u n̄wala yo dzudzanywaho ya Gireidi ya 1-3 ya Luambo lwa Hayani.

Zwihuluhulu, MLVLH i tikedza vhadededzi nga u n̄etshedza:

1. N̄divho ine ya t̄odea u itela u gudisa u vhala, u n̄wala na u pfhesesa nga n̄dila i bvelelaho.
2. Muteo wa u funza luambo lwa hayani.
3. Zwishumiswa zwa u tikedza pulane ya u funza.
4. N̄dila dza u t̄anganya zwiñwe zwishumiswa.

1. Ndi n̄divho ifhio ine ya t̄odea u itela u gudisa u vhala, u n̄wala na u pfhesesa?

a. **N̄divho iñwe ya zwivhumbeo zwa luambo, hu tshi katelwa na u pfhesesa:**

- Zwivhumbeo zwa nyambo dza nyambo dza Afrika na Luisimane.
- Masiandoitwa a zwivhumbeo izwi kha u guda l̄itheresi.
- Ndeme ya u ðivha phambano vhukati ha zwivhumbeo zwa nyambo dza nyambo dza Afrika na Luisimane.

b. **Pfheseso yo khwinisaho, yo thewaho kha vhuṭanzi ya uri vhana vha guda hani u vhala, u n̄wala na u pfhesesa, hu tshi katelwa n̄divho na u pfhesesa:**

- Ndi zwifhio zwine zwa tea u funziwa.
- Ndi zwifhio zwine zwa tea u shumiswa.
- Ndi zwifhio zwine zwa tea u bveledzwa zwi tshi ya phan̄a.
- Ndi lini hune tshipiḁa / tshikili tshiñwe na tshiñwe tsha u vhala na u n̄wala tsha tea u ðivhadzwa.
- N̄dila ya u funza, n̄dowend̄owe na u bveledza n̄divho na zwikili zwa u vhala na u n̄wala.

c. **N̄divho ya zwiṭiratedzhi zwa u langa vhagudi na kiḁasini nga n̄dila yavhuḁi, hu tshi katelwa na u pfhesesa:**

- Ndeme ya tshikhala tsha u guda tsho tsireledzeaho kha u guda u vhala na u n̄wala.
- N̄dila ya u sika na u t̄hogomela tshikhala tsha u guda tsho tsireledzeaho.
- N̄dila ya khwine ya u langa vhana vhaṭuku.

2. Muteo wa MLVLH u na mini?

a. **N̄dowelo kana rothini yo linganyiswaho ya vhege mbili.**

- Zwi tshimbilelana na mbekanyamaitele.
- Zwi a pfhala, zwo dzudzanywa zwavhuḁi.
- U katela zwipiḁa zwoṭhe zwa luambo.

NYANGAREDZO

b. **Sethe ya nyito kana ngudo dza tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe tsha luambo.**

- Zwi tshimbilelana na mbekanyamaitele.
- Zwi tshimbilelana na vhuṭanzi ha maitele a khwine.
- Ngudo na mishumo ya u thetsheslesa na u amba.
- Ngudo na nyito dza foniki.
- Ngudo na nyito dza u vhala ho livhiswaho kha zwigwada.
- Ngudo na nyito dza u vhala na vhagudi.
- Ngudo na nyito dza muḁwalo.
- U ḁwala na ngudo na mishumo ya Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo (TKL).

c. **Mishumo ya u linga themo nga themo na rubriki.**

- Zwi tshimbilelana na mbekanyamaitele.
- Zwi ṭanganyiswa kha ngudo.

d. **Themo nga themo Milingo ya u Vhala nga Mulomo**

- Mutevhe wa ndingo dzo ṭanganelanaho na Tsenguluso ya Lushaka ya Funda Uphumelele National (TLFU).
- Ndingo dza fomathivi u lavhelesa na u lugisa u vhala nga u tou elela.
- Zwo dzheniswa kha mbekanyamushumo ya u linga ya fomala hune zwa vha zwo tea.

3. Ndi zwishumiswa zwifhio zwo ḁetshedzwaho u tikedza Pulane ya u Funza ya MLVLH?

MLVLH i katela zwishumiswa zwa thikhedzo zwi tevhelaho:

- a. Pulane dza u funza
- b. Khadi dza Firizi dza Foniki
- c. Phosiṭara dza Muḁwalo
- d. Bugu ya u vhala ya Thikho
- e. Khuvhanganyo ya maḁwalwa (Antholodzhi)
- f. Magaraṭatai
- g. Tshibugwana tsha u Linga

4. Nḁila dza u ṭanganya zwiḁwe zwishumiswa

Mbekanyamushumo ya MLVLH i ṭoda zwishumiswa zwi tevhelaho zwa u engedza na u thusedza:

a. **U Vhalela Nṭha zwiṭori**

- Vhagudisi vha gireidi ya 1–3 vha tea u vhalela vhagudi nṭha ḁuvha ḁiḁwe na ḁiḁwe, lwa minete ya 15–20.
- Khuvhanganyo ya maḁwalwa, Bugu Khulwane, Bugu dza Zwiṭori dzi tea u wanala na u shumiswa kha ndivho iyi.

b. **Khadi dza firizi ya foniki**

- MLVLH i ḁea garaṭa ya fonimi / girafimu iḁwe na iḁwe ine ya funzwa kana u vusuludzwa kha gireidi.
- Pulane ya u Funza i ṭoda uri vhagudisi vha shumise khadi idzi u ḁivhadza fonimi / girafimi kha vhagudi, u vusuludza fonimi / girafimi, na u sumbedza u ṭanganyiswa ha fonimi /

NYANGAREDZO

girafimi.

- Arali vhagudisi vha tshi kona u swikelela garaṭa dza foniki kana flirizi dza engedza vha fanela u dzi shumisa kha:
- U ṭana fonimi na maipfhi kīlasini.
- Mishumo ya u lugisa / u khwaṭhisa zwigwada zwiṭuku.

c. **Bugu dzo Eliwaho dza u Vhala.**

- MLVLH i ṅetshedza vhagudi Bugu dza u Vhala dza Thikho. Bugu dza u Vhala dzi na ndivho i re khagala ya mveledziso ya zwikili.
- A i ṅei zwickhala zwa u vhala ho engedzwaho kana u vhalela u ḡitakadza.
- Vhagudisi vha tea u engedza mbekanyamushumo nga zwishumiswa zwo engedzwaho zwa u vhala zwa vhagudi.
- Bugu dzo Eliwaho dza u Vhala dzi tea u shumiswa nga tshifhinga tsha ngudo dza u vhala nga Zwigwada, musi vhagudi vho no fhedza nyito dza Bugu dza u vhala dza Thikho.
- Lutamo ndi lwa uri, Bugu dza u Vhala dza Thikho dzi tea u dovha dza rumelwa hayani na vhagudi u itela uri vha ite ndowendowe ya u vhala.

d. **Maṅwalo a u Vhala na Vhagudi**

- MLVLH i ṅetshedza vhagudi zwiṭori zwa Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa hu tshi itelwa u Vhala na Vhagudi nga vhege.
- Tshipikwa tsha ngudo idzi ndi u bveledza zwikili zwa luambo lwa oraḷa na u pfhesesa kha vhagudi.
- Arali zwiṭiriki kana vhagudisi vha tshi ṭoda u shumisa Bugu Khulwane dzi re na maṅwalo o hudzwaho tshifhinga tshothe, vha nga shumisa tshifhinga tsha u Vhala na Vhagudi kha ndivho iyi.
- Fhedziha, a zwo ngo themendelwa uri hezwi zwi itwe kha ngudo dzoṭhe – u bveledza kupfhesesele kwa oraḷa ndi zwa ndeme vhukuma.

e. **Dziphositara**

- Phositara ndi zwishumiswa zwi thusaho kha mveledziso ya maipfhi na nyambedzano.
- Zwifanyiso zwa thero ya MLVLH zwi re kha Bugu ya u vhala ya Thikho ndi zwa ndivho idzi.
- Vhagudisi vha nga nanga u engedza hezwi nga dziṅwe phositara arali dzi hone.

U Pfhesesa Zwivhumbeo zwa Nyambo dza Afrika Tshipembe Na Thuthuwedzo Yazwo kha u Funza Litheresi (u Vhala na u Nwala)

nga Groome, P.S. (Phando 2026) Class Act Educational Services

Kha minwaha minzhiminzhi, maitele a u funza litheresi ya nyambo dzothe dza Afrika Tshipembe o edza ngona dzi no shumiswa kha nyambo dza Dzhemeniki: English (Luisimane) na Afrikaans. Hezwi zwi dvhonadza musu hu tshi shumiswa khontseputi (mihumbulo) dzi no wanalesa kha manwalwa a mbekanyamaitele (pholisi) dza English na Afrikaans, sa tsumbo: u kombetshedza nga u topola u funzwa ha daigirafu (malederebumbano), kana 'maipfhi o dowealeho (maipfhi o dowealeho nga tshivhumbeo'.

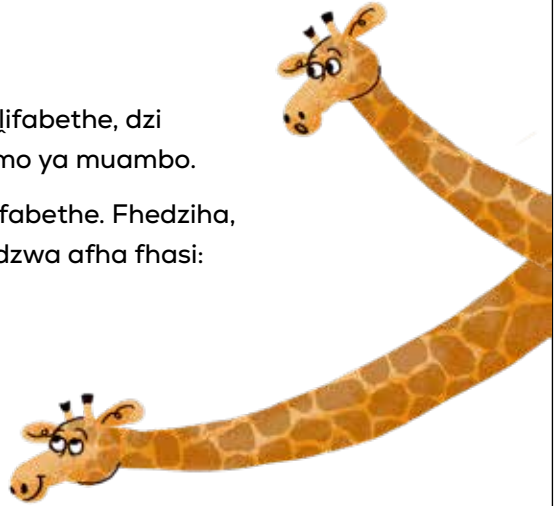
Kuitele uku ku khukhulisa vhagudi vha nyambo dza Vharema nahone zwo tuthuwedza mvelelo dza u vhala na u pfhesesa nga ndila i si yavhudi. U itela u funza vhagudi vha nyambo dza Vharema zwikili zwa litheresi nga ndila kwayo, ri tea u pfhesesa zwiwe zwa zwivhumbeo zwa nyambo, na uri zwi kwama u guda litheresi nga ndila ifhio.

Ri tea hafhu u elelwa uri vhagudi vhanzhi vha Nyambo dza Vharema vha do swika hune vha guda zwikili zwa litheresi zwa English kana Afrikaans, zwi tshi langwa nga nzulele. Nga mulandu wa zwenezwi, ri tea u talukanya zwi fanaho na zwi sa fani malugana na zwivhumbeo zwa nyambo idzi, u itela u kona u funza vhagudi zwikili zwa litheresi nga nyambo nnzhi, nga khathihi.

Kha vha vhe na nzhele: Thalutshedzo dzine dza do tevhela ndi marangaphanda a sa konzi a u pfhesesa zwivhumbeo zwa nyambo dza Vharema. Thalutshedzo idzi dzo itelwa u tasulula zwivhumbeo zwi no tuthuwedza u goda litheresi nga gireidi dza u ranga (dza muteo).

Nyambo dzi no shumisa Aḽifabethe

1. Nyambo dzoṯhe dza Afrika Tshipembe dzi shumisa aḽifabethe, dzi shumisa Aḽifabethe dza Tshilṽatini kha u imela mibvumo ya muambo.
2. Vhunzhi ha nyambo hu shumisa maḽedere a 26 a aḽifabethe. Fhedziha, hu na hune dza fhambana hone, sa zwe zwa sumbedzwa afha fhasi:
 - Tshitswana na Sepedi: a dzi shumisi **c, q, v, x, z**
 - Tshisuthu: a tshi shumisi **c, v, x, z**
 - Tshivenda: a tshi shumisi **c, j, q**
 - Tshiswati: a tshi shumisi **x, q**

Izwi zwi amba mini kha u guda ḽitheresi?

1. Zwi na ndeme u ita uri vhagudi vha ṽalukanye maḽedere a re kha aḽifabethe ya luambo lwa havho.
2. Musi vha tshi khou funza nyambo mbili nga khathihi, kha vha ite uri vhagudi vha ṽalukanye phambano dzi re hone vhukati ha aḽifabethe dza nyambo idzi.

Fonimi na girafimi (maḽederemaimelamibvumo)

3. Nyambo dzoṯhe dza Afrika Tshipembe dzi na fonimi na girafimi.
4. Fonimi ndi mibvumo miṽukusa ya luambo yo imaho nga yoṯhe.
5. Girafimi ndi zwiimeli zwo tou ṽwalwaho zwa mibvumo ya muambo.
6. Kha nyambo dza Afrika Tshipembe, girafimi dzi vhumbe nga ṽḽila tharu dzo fhambanaho:
 - ḽedere ḽithihi: **t, s, h, m**
 - ḽedere kana maḽedere a re na tswayo: **ḽ, ṽ, ḽ, ḽ**
 - ṽhanganyo ya maḽedere: **sh, dl, tsh, tlh, ai, eeu**

Izwi zwi amba mini kha u guda ḽitheresi?

1. Vhunga Fonimi na girafimi ndi zwibuḽoko zwa u fhaṽa ḽitheresi ya muteo, zwi na ndeme u funza vhagudi sethe dzo fhelelaho dza fonimi na girafimu dza luambo lwavho lukhagala na nga sisiṽeme.
2. Zwi a dovha zwa thusa vhagudi arali vha tshi ḽivha uri hu na sethe dzo tiwaho dza fonimi na girafimi dzine vha tea u guda, na uri tshivhalo tshadzo ndi tshifhio.

U PFHESESA ZWIVHUMBEO ZWA NYAMBO

3. Musi vha tshi khou funza nyambo mbili nga khathihi, kha vha ite uri vhagudi vha tšlukanye uri fonimi dzi bulwa hani kha luñwe na luñwe lwa nyambo idzi, sa tsumbo:

- Kha nyambo dzoṭhe: u bulwa nga u fana ha **s, t**

Setswana	English	isiNdebele	Afrikaans
sala	sip	itiye	tien

- Nyambo dza Vharema na English: u bulwa nga u fhambana ha **a, u**

isiZulu	English	isiZulu	English
apula	ant	uta	umbrella

Kha vha dzhieze nzhele: /a/ ya isiZulu na /u/ ya Tshiisimane zwi bveledza mubvumo muthihi. Kha vha elelewe nga ha nḡila ine hezwi zwa nga kanganyisa vhagusi.

- Nyambo dza Vharema dzi re na mibvumo ya dzikiliki (ya u tyokola) na English: u bulwa nga u fhambana ha **c, q, x**

Siswati	English	isiNdebele	English	isiXhosa	English
licici	cat	qala	queen	xa	box

- Tshivenda na English: **dz** na **j** dzi unga sa mibvumo i no fana

Tshivenda	English
dzhena	jump

Kha vha vhe na nzhele: Zwi na ndeme uri vhagudi vha pfhesese uri, vhuvhili hazwo, fonimi na girafimi ndi zwibuḽoko zwa u fhaṭa maipfhi a no tou bulwa na o ṅwaliwaho. Nga ṅwambo wa zwenezwi, vhagudi vha tea u thoma u ṭavhanyedza u vhalu na u ṅwala maipfhi a sa konḡi. Vhagudi vha songo vuwa vho funzwa fonimi na girafimi zwo ima zwi zwoṭhe.

Mivango ya themba

4. Nyambo dzoṭhe dza Afrika Tshipembe dzi na mivango ya themba.

5. Kha Nyambo dza Vharema, vhunzhi ha mivango ya themba hu anzela u vhumbwa nga:

- U dzhenisa 'n' mathomoni a fonimi

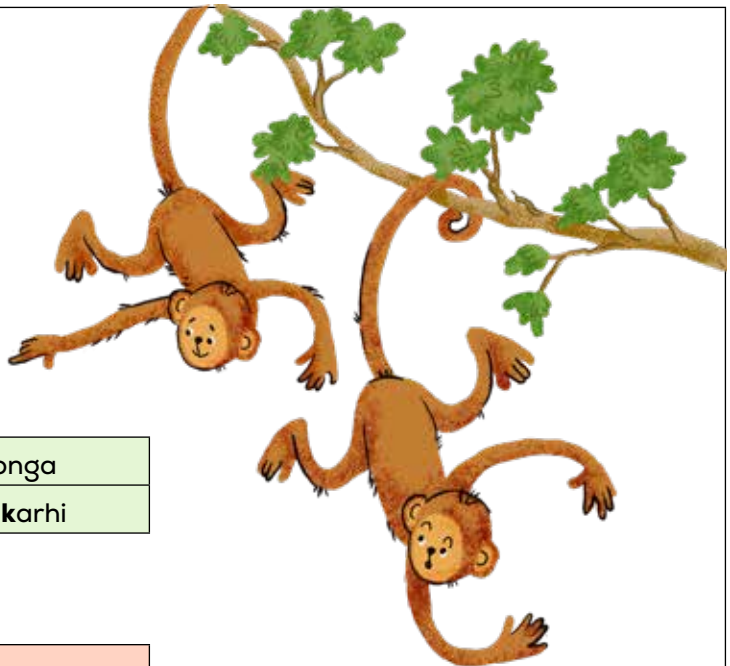
n+_

Sepedi	Xitsonga
n+tl ntl ene	n+k nk arhi

- U dzhenisa 'w' i tshi tevhela fonimi

_+w

isiXhosa	Xitsonga
th+w thw ala	s+w sw eka

U PFHESESA ZWIVHUMBEO ZWA NYAMBO

- U dzhenisa 'n' mathomoni a fonimi na 'w' i tshi tevhela fonimi,

n+ _+w

Tshivenda	isiXhosa
n+dv+w ligundvwane	n+k+w nkwenkwe

Izwi zwi amba mini kha u guda litheresi?

- Tsha u thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha fonimi dza themba nga nthihi nga nthihi. U bva afho, kha vha vha funze tshikili tsha u vanga themba vha tshi vhumba mivango (kana zwigwada zwa themba).
- Kha vha ite uri vhagudi vha ṭalukanye 'phetheni' dzi no anzela u shumiswa dza mivango (**n+ _ / _+w / n+ _+w**). Arali vha nga kona u ṭalukanya izwi, u vanga hu vho vhonala hu tshi leluwa.
- Kha vha thome nga u ḡivhadza vhagudi mivango ya themba dza maḡedere mavhili, sa tsumbo: **l+w**
- Kha vha shumise sisiteme ya u tou tevhokanya zwithu vha pfhukele kha mivango ya themba yo serekano nahone i milapfhu, sa tsumbo: **n+th+w**

Kha vha vhe na nzhele:

- Kha Nyambo dza Vharema, n+g > ng na n+y > ny ndi fonimi a si mivango.
- Kha English na Afrikaans, hu shumiswa milayo yeneyo fhedzi kha phetheni dza mivango dziṛwevho, sa tsumbo: u dzhenisa 'r' na 'l' i tshi tevhela iṛwe themba:

English / Afrikaans b+r	English / Afrikaans s+l
brain, brood	sleep, slaap

Daigirafu (maḡederembumbano) a Pfhalandoṭhe na Thevhekano dza Pfhalandoṭhe

- Daigirafu (maḡederembumbano) dza Pfhalandoṭhe dzi shumiseswa kha English na Afrikaans.
- Daigirafu (ḡederembumbano) ya pfhalandoṭhe ndi phere ya maḡedere a pfhalandoṭhe mbili dzi no baḡekana dza vhumba mubvumo u re pfhalandoṭhe nthihi. Sa tsumbo:

- 'ai' kha rain
- 'ee' kha feet
- 'eu' kha deur
- 'aa' kha maan

A ri koni u pfha mibvumo ya pfhalandoṭhe mbili dzo ima nga dzoṭhe.

U PFHESESA ZWIVHUMBEO ZWA NYAMBO

3. Kha Nyambo dza Vharema, vhunzhi ha pfhalandothe dzi no tevhelana ndi thevhekano ya pfhalandothe – dzi diitela mibvumo yadzo nga dzothe.
4. U itela u zwi lingedza, kha vha ite zwi tevhelaho (Sesotho/Tshivenda):
 - a. Kha vha nwale ipfhi: **bosiu**
 - b. Kha vha ambele ipfhi ili ntha: **bosiu**
 - c. Kha vha vhandele madungo a ipfhi ili: **bo-si-u**
 - d. Kha vha talele thukhukanyo ya madungo: **bo/si/u**
 - e. Kha vha lavhelese zwine zwa bvelela: Pfhalandothe a dzi tangani dza ita mubvumo wa pfhalandothe nthi. Zwi khagala uri dzi disikela mibvumo yadzo yo imaho i yothe, nahone dzi wela kha madungo a sa fani.
 - f. Kha vha nwale ipfhi: **muumo**
 - g. Kha vha ambele ipfhi ili ntha: **muumo**
 - h. Kha vha vhandele madungo a ipfhi ili: **mu-u-mo**
 - i. Kha vha talele thukhukanyo ya madungo: **mu/u/mo**
 - j. Kha vha lavhelese zwine zwa bvelela: Pfhalandothe a dzi tangani dza ita mubvumo wa pfhalandothe nthi. Zwi khagala uri dzi disikela mibvumo yadzo yo imaho i yothe, nahone dzi wela kha madungo a sa fani.
5. Tshinwe tshifhinga kha nyambo dza vharema, musi pfhalandothe yo dovhoololwa (davhulwa), i vhumba lederembumbano. Sa tsumbo:

Tshisuthu	Tshitsonga	Sepedi	isiXhosa	Tshivenda
boona	ahee	baagi	iimpahla	noo

Izwi zwi amba mini kha u guda litheresi?

1. Kha vha funze vhagudi zwi tevhelaho zwi khagala:
 - Pfhalandothe ndi mibvumo yo khetheaho (i sa fani na minwe/ ya tshipentshela).
 - Maipfhi a khethekanywa a bva madungo – zwipida zwa ipfhi zwine ra zwi pfha musi ipfhi li tshi vhandelelwa.
 - Dungo linwe na linwe li dzula li na pfhalandothe.
2. Tshi tevhelaho, kha vha divhadze vhagudi khontseputi dzi tevhelaho musi dzo no tea:
 - Pfhalandothe i nga sika dungo i tshi shuma na muinwe mubvumo (fonimi), sa tsumbo: **ba, me, phi, dla**
 - Pfhalandothe i nga sika dungo i tshi shuma na minwe mibvumo mivhili (fonimi), sa tsumbo: **ra-tang**
 - Pfhalandothe i a kona u vha dungo nga yothe, sa tsumbo: **a-ma, bo-e-la**
3. Vha songo dadisa vhagudi vha Nyambo dza Vharema nga u vha funza thevhekano dza pfhalandothe dzi tshi vho nga ndi daigirafu dza pfhalandothe. Vhagudi vha tea u pfhesesa uri pfhalandothe dzi nga dzula dzo vhambela, fhedzi izwi a zwi iti uri inwe i shandule mubvumo wa inwe.

Kha vha vhe na nzhele:

- Ri tea u elelwa uri /m/ ndi dungo kha Tshinguni. Zwenezwo, /m/ i nga vha dungo nga yothe kha nzulele ngedede, sa tsumbo, /m/pa/ma/.
- Kana: /m/, /n/ na /l/ kha Sotho.

Kuñwalele kwo dzumbamaho (Kuñwalelekudzumbavhushaka)

1. Kuñwalele kwo dzumbamaho (Kuñwalelekudzumbavhushaka) zwi amba uri vhushaka vhukati ha dzifonimi (mubvumo) na dzigirafimi (maledere) a vhu ho khagala kana hu a konḡa u vhonala.
2. English i na fonimi dza 44 dzi no imelwa nga girafimi dza 250. Hezwi zwi amba uri English i na kuñwalele kwo dzumbamaho (kuñwalelekudzumbavhushaka).
3. Sa tsumbo, mubvumo /f/ u nga ñwalwa sa:
 - **f** sa kha **fish**
 - **ff** sa kha **cliff**
 - **ph** sa kha **photo**
 - **gh** sa kha **laugh**

Izwi zwi amba mini kha u guda ñitheresi?

1. Lushaka ulu lwa kuñwalele ku ita uri u funzwa ha foniki na u dikhouda hu konḡe.
2. Zwi dovha hafhu zwa amba uri zwi a dzhia tshifhinga u funza vhagudi foniki ya luambo.
3. Kha vha funze fonimi / girafimi dzi tshi tou tevhekana kha thevhekano ya u shumiseswa hadzo. Hezwi zwi thusa vhagudi u vhala na u ñwala vha tshi tevhedza mibvumongeno vha tshi khou isa phanḡa na u guda girafimi dzi no konḡa.
4. Vha songo vhona vhagudi vhukhakhi arali vha songo ñwala ipfhi nga tshifonetiki (u edza mubvumo) arali vha sa athu funzwa girafimi dzo teaho. Sa tsumbo, arali ñwana a sa athu guda girafimi ya '**ph**' ya English a vho ñwala **foto** vhudzuloni ha **photo**, u tea u khoḡiwa.
5. Musi vha tshi ḡivhadza girafimi ntswa i no tshimbilelana na fonimi, vha humbudze vhagudi nga ha girafimi dziñwevho dze vha funzwa. Sa tsumbo, vha nga ri:
 - No guda uri kha English, ri nga ñwala mubvumo wa /f/ sa '**f**'.
 - Musi ri tshi ñwala mubvumo wa /f/ magumoni a ipfhi, ri u ñwala sa '**ff**', sa kha: **cliff** kana **sniff**.

Kuñwalele ku no livhanya (Kuñwalelekulivhanyi)

1. Nyambo dza kuñwalele ku no livhanya (kuñwalelekulivhanyi) dzi shumisa vhushaka ha tsinitsini kha u livhanya fonimi na girafimi.
2. Hezwi zwi amba uri mubvumo wa muambo u ñwalwa nga ñdila nthihi fhedzi.
3. Nyambo dza Vharema dzothe dzi shumisa kuñwalele ku no livhanya kwo dziaho, nga nnda ha phambanovho fhaḽa na fhaḽa.

Izwi zwi amba mini kha u guda ḽitheresi?

1. U funza foniki na u dikhouda zwi a leluwa nahone zwi tea u itwa nga luvhilo kha Nyambo dza Vharema ngauri kuñwalele kwa hone ndi kwa u tou livhanya.
2. Kha vha vhudze vhagudi tshivhalo tsha dzifonimi / dzigirafimi dzine dza tea u gudwa kha luambo lwavho.
3. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri arali vha vhuya vha kona u ḽivha u vhalu mibvumo iyi na u i vanga, vha ḽo kona u vhalu ipfhi ḽiñwe na ḽiñwe ḽa luambo lwavho!
4. Kha vha ite uri vhagudi vha ṭalukanye uri tshivhalo itshi tshe tsha dzula tsho vhwewa, a tshi shanduki. Kha vha thuse vhagudi u monithara na u sala murahu mvelaphanda yavho kha u guda vhushaka ha mofimi na girafimi.

Kha vha vhe na nzhele: Ndi ngazwo zwi na ndeme uri vhagudi vha ṭavhanye u konesa u vhalu na u ñwala dzifonimi na girafimi. U linga ṅḽivho ya mibvumo nga u shumisa thesite dza U vhalu nga u Elela ha Oraḽa ndi tshishumiswa tshonetshone kha hezwi. U konḽelwa ha vhagudi nga u dikhouda maipfhi, zwi khakhisa nyelelwo (ngelekanyo) dzavho dza u shuma nahone vha vho fhedza vha si na nyelelwo dza u kona u pfhesesa zwine vha vhalu!

Zwivhumbeo zwa Maipfhi

1. Kha nzulele iyi:
 - **TH** yo imela themba
 - **PFH** yo imela pphalandothe
2. Nyambo dza Vharema dzi shumisa tshivhumbeo tsha maipfhi tsha **PFHTHPFH** kana **THPFHTHPFH**.
3. Nyambo dza English na Afrikaans dzi shumisa tshivhumbeo tsha **THPFHTH**.

Izwi zwi amba mini kha u guda litheresi?

1. Hezwi ndi zwone zwivhumbeo zwine vhana vha do tangana nazwo musu vhana vha tshi thoma u guda u vhala maipfhi.
2. U kona u divha uri hu na phetheni yo dowealeho ya maipfhi zwi nga thusa vhana.
3. Kha Nyambo dza Vharema, kha vha ite uri vhagudi vha talukanye uri vhunzhi ha maipfhi a vhumbea nga **THPFH** kana nga phetheni dza **PFHTHPFH**. Sa tsumbo:

q	u	vh	a
TH	PFH	TH	PFH

4. Ipfi li nga thoma nga pphalandothe ntihi i tshi nga dungo, fhedzi phetheni ya **THPFH** ya di ya phanda. Sa tsumbo:
5. Kha vha gudi vha litheresi ya Tshivenda, maipfhi a u thoma ane vha nga vha funza u vhala ngao ndi ane a tevhala phetheni ya **THPFHTH**, sa:

u	m	a	m	a
PFH	TH	PFH	TH	PFH

6. U shumisa maipfhi **THPFHTHPFH** kana **PFHTHPFH** kha u dikhoua ha u ranga zwi a thusa ngauri zwi funza vhagudi uri maipfhi a na phetheni.

c	a	t
TH	PFH	TH

p	a	n
TH	PFH	TH

7. Kha Nyambo dza Vharema, phetheni i no shumiseswa (ya muteo) ndi **THPFHTHPFH**.
8. Kha English na Afrikaans, phetheni i no shumiseswa ndi ya **THPFHTH**. Hezwi zwi dovha hafhu zwa funza vhagudi uri maipfhi a na mibvumo wa mathomoni, wa vhukati na wa magumoni.
9. Zwi na ndeme uri vha ite uri vhagudi vha nyambo vha talukanye uri zwivhumbeo zwa maipfhi zwi a fhambana kha nyambo dzo fhambanaho, u itela u sa vha dadiisa.

Mimofimi

1. Nyambo dzothe dza Afrika Tshipembe dzi na mimofimi.
2. Mofimi ndi tshipiḁa tshitukusa tshi re na zwine tsha amba kha luambo.
3. Nyambo dza Vharema dzi na sisiteme ya kilasi dza madzina.

- Dzina liḁwe na liḁwe li sumbedzwa (tonwa) nga thangi ine ya sumbedza kilasi ya ili dzina, na uri li kha vhuthihi kana vhunzhi naa.
- Thangi idzi ndi mimofimi, iḁwe na iḁwe yadzo i vha ine na zwine ya maba. Sa tsumbo:

Luambo:	isiZulu	isiZulu	Setswana	Setswana
Ipphi:	umuntu	abantu	molelo	melelo
Thangi:	umu kana um	aba, ba	mo	me
Zwi sumbedza:	kilasi ya madzina 1 (ya muthu - kha vhuthihi)	kilasi ya madzina 2 (ya muthu - kha vhunzhi)	kilasi ya madzina 3 (zwi si zwa muthu nga eṱhe - kha vhuthihi)	kilasi ya madzina 4 (zwi si zwa muthu nga eṱhe - kha vhunzhi)

4. Kha English kana Afrikaans vhunzhi ha dzina hu anzela u sumbedzwa nga mutshila, sa tsumbo:

Luambo:	English	English	Afrikaans	Afrikaans
Ipphi:	dogs	buses	honde	katte
Mutshila:	s	es	e	te
Zwi sumbedza:	vhunzhi	vhunzhi	vhunzhi	vhunzhi

Izwi zwi amba mini kha u guda liṱheresi?

1. Kha vha funze vhagudi u kona u ṱalukanya mimofimi na u thomani ha ngudo, vha nga shumisa nḁila i sa konḁi sa u vhea thangi, matsinde, na mitshila nga tshakatshaka.
2. Musi vhagudi vha tshi vho ṱalukanya zwipiḁa izwi zwo fhambanaho zwa ipphi, vha nga gudiswa:
 - U ṱala mimofimi ine vha i ḁivha kha maipphi malapfhu kana a no konḁa.
 - U shandula zwine ipphi la amba nga u dzhenisa mofimi vhudzuloni ha muḁwe kana nga u engedza mimofimi.
 - U wana zwine ipphi li sa ḁivhei la amba nge vha ṱasulula mimofimi.
 - U sika maipphi maswa nge vha dzhenisa (ṱuma) mimofimi kha matsinde.
3. Kha vha vhe na vhuṱanzi uri vhagudi vha a ṱalukanya nḁila dzo fhambanaho dzine mimofimi ya shumiswa kha u sumba zwithu. Sa tsumbo, musi vha tshi khou funza vhunzhi, kha vha ṱalutshedze uri:
 - Kha Nyambo dza Vharema, vhunzhi hu sumbedzwa nga thangi.
 - Kha English na Afrikaans, vhunzhi hu sumbedzwa nga mutshila.

Kuñwalele kwa u baḑekanya / kwa u fhandekanya

1. U baḑekanya na u fhandekanya zwi amba sisiteme ya kuñwalele ya luambo – nḡila ine luambo lwa ñwalwa ngayo.
2. Kuñwalele kwa u baḑekanya ndi sisiteme ya u ñwala ine ya baḑekanya zwipiḑa kha ipfhi ḡithihi ḡilapfhulapfhu. Sa tsumbo:

isiZulu				
ḡipfhanisi ḡa ñefhungo	mofimi wa tshifhinga tsha zwino	mudzi wa ḡiiti	mofimi u no ṭhaphudza ḡiiti	Mafhungo
ngi-	-ya-	-bhal-	-a	Ngiyabhala

3. Kuñwalele kwa u fhandekanya ndi sisiteme ya kuñwalele ine ya anzela u ñwala miñwe ya mimofimi sa maipfhi o imaho e oṭhe. Sa tsumbo:

Sesotho				
ḡipfhanisi ḡa ñefhungo	mofimi wa tshifhinga tsha zwino	mudzi wa ḡiiti	mofimi u no ṭhaphudza ḡiiti	Mafhungo
ke-	-a-	-ngol-	-a	Ke a ngola

Tshivenda				
ḡipfhanisi ḡa ñefhungo	mofimi wa tshifhinga tsha zwino	mudzi wa ḡiiti	mofimi u no ṭhaphudza ḡiiti	Mafhungo
ndi-	-a-	- ñwal-	-a	Ndi a ñwala

4. Nyambo dza Sesotho, Tshivenda, Xitsonga, English na Afrikaans dzi shumisesa kuñwalele kwa u fhandekanya.
5. Nyambo dza Tshinguni dzi shumisesa kuñwalele kwa u baḑekanya.

U PFHESESA ZWIVHUMBEO ZWA NYAMBO

Izwi zwi amba mini kha u guda litheresi?

1. Zwi na ndeme u divha uri luambo lwavho lu shumisa kuṁwalele kufhio, vha ku funza nga ṁḡila yo teaho.
2. Kha nyambo dza Tshinguni, sisiteme iyi i ita uri vhagudi vha fhedze vha tshi vho vhala maipfhi malapfhulapfhu.
3. Kha vha gudise vhagudi zwiṁrathedzi zwiṁwevho zwa u vha thusa kha thaidzo iyi, sa tsumbo:
 - Kha vha ṱhukhukanye maipfhi a bve madungo, vha tevhedze nga u ṱanganya madungo aya uri hu vhaliwe ipfhi ḷa hone.
 - Kha vha topole na u thoma nga u vhala mimofimi yo ḡowealeho, vha tevhedze nga u vhala ipfhi ḷoṱhe ḷo fhelela.

U guda u vhala na u ṁwala nga nyambo dza Afrika Tshipembe zwi tea u vha maitele o leluwaho nahone zwi sa dzhiyi tshifhinga, arali ha vha na ndaela dzo teaho dzi songo ḡi ḡisendekaho nga luambo lwa Luisimane. Foniki na zwishumiswa zwa u vhala na zwone zwi tea u vha zwo dzudzanywa zwavhuḡi nahone zwo livhana kana u tshimbilelana na luambo. Musi vhana vhaṱuku vha tshi vho kona u khouda nga ṁḡila yavhuḡi, u funza u vhala na u ṁwala zwi nga sedzesa kha u bveledza na u ṱalukanya u vhala ha vhagudi nga u tou elela, u pfhesesa na u humbula nga ṁḡila ya vhuṱali, u itela u vha lugisela zwavhuḡi u vhala u itela u guda.

U Pfhesesa Zwine Vhana Vha Gudisa Zwone u Vhala na u N̄wala

TEO I SA KONDI INE YA NGA THUSA

- **fonimi:** tshipiḡa tshiṭukusa tsha mubvumo kha luambo.
- **grafimi:** simbolo dzine dza shumiswa u imela zwipiḡa zwa mubvumo (fonimi) kha luambo.
- **enkhouḡa:** u shandukisa luambo lwa oraḡa kana lwa u amba lwa tou ṅwalwa.
- **dikhouḡa:** u shandukisa luambo lwa u tou ṅwalwa lwa vha lwa oraḡa kana lwa tou ambiwa.
- **foniki:** ṅḡila ya guda vhushaka ha fonimi/grafimi.
- **mofimi:** tshipiḡa tshiṭukusa tsha ipfhi ḡi re na ṭhalutshedzo.
- **mofolodzhi** u pfhesesa uri zwipiḡa zwa maipfhi, zwi vhidzwaho u pfhi grafimi zwi bveledzwa hani.

Tshipikwa tshashu tshihulwane sa vhagudisi vha Vhuimo ha Fhasi ndi u vhona uri vhagudi vhashu vha kona u vhala na u ṅwala nga u tou elela na u pfhesesa musi vha tshi bva kha Gireidi ya 3.

U itela u ita hezwi, ri tea u isa vhagudi vhashu kha kha u guda u vhala na u ṅwala kha zwiṭuku.

Ḳiga Ḳa 1: Vhagudi vha tea u bveledza ṅḡivho ya fonolodzhi na u ḡivhadzwa fonemiki

- U ḡivha fonolodzhi na fonemi ndi zwikili zwa u thoma u vhala.
- Vhagudi vha nga ita izwi vho vala maṭo – a vha ṭoḡi u vhala tshithu.
- Vhagudi vha tea u gudiswa ṅḡila ya u:
 - U topola mibvumo yo fhambanaho ya mupo
 - U pfha na u kopolola mutevhetsindo na zwirendo.
 - U pfha maipfhi a re fhungoni.
 - U pfha mibvumo yo fhambanaho kha ipfhi.
 - U bvisa mubvumo kha ipfhi na u amba zwo salaho.
 - U shandukisa mubvumo kha ipfhi u itela u vhumba ipfhi ḡiswa.

L̄iga l̄a 2: Vhagudi vha tea u guda foniki na muñwalo wa zwanda

Vhagudi vha tea u funzwa:

- Vhushaka vhukati ha mibvumo (fonimi) na vhuimeleli ho ñwaliwaho ha mibvumo (girafimi) kha luambo lwavho.
- U vhala na u ñwala mibvumo yothe ya luambo lwavho nga ndila ya u diitela.
- U vhumba majedere nga ndila yo teaho u itela u imela mibvumo (muñwalo).

L̄iga l̄a 3: Vhagudi vha tea u guda ndila ya u vhala (dikhoda) na u ñwala (inkhouda) maipfhi

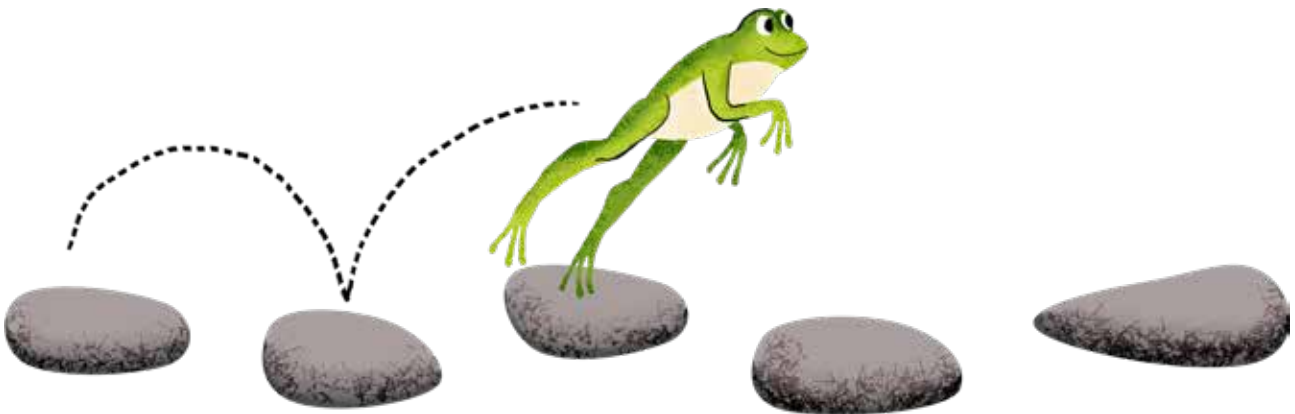
a. Vhagudi vha tea u funzwa:

- N̄dila ya u vhala maipfhi o ñwalwaho (dikhouda)
- N̄dila ya u ñwala maipfhi o ambiwaho (inkhouda)

b. U ita zwenezwi, vha fanela u guda ndila ya u fhandekanya ipfhi li sa ñivhei la vha mibvumo (u khethekanya).

c. b. Vha fanela u kona u ñivha ndila ya u tanganya mibvumo uri vha kone u vhala ipfhi (u tanganyisa).

d. U itela u vha vhainkhoudi na vhadikhoudi vha bvelelaho, vhagudi vha toda zwikhala zwinzhi zwa u khwat̄hisa ndivho yavho ya foniki nga kha nyito ya u vhala na u ñwala.

L̄iga l̄a 4: Vhagudi vha tea u diñowedza u vhulunga maipfhi kha mihumbulo yavho

a. Ri tea u ñea vhagudi ndowelo yo edanaho ya u vhala na u ñwala uri vha kone u vhala na u ñwala maipfhi nga u tavhanya.

- Vhagudi vha do 'mapa' ipfhi kha vhuluvhi havho musi vho:

- kona u pfha na u ñivha ipfhi (mubvumo wa lo)
- kona u vhala ipfhi.
- pfhesesa thalutshedzo ya ipfhi.
- tangana na ipfhi lunzhi kha nyimele.

- Hezwi zwi do ita uri vhagudi vha kone u humbula maipfhi nga u tavhanya u itela uri vha kone u a vhala kana u a ñwala.

- Hevhu ndi vhuṭumani ha ndeme vhukati ha u dikhouda na u tou elela (mapa wa mañwalele).

L̄iga l̄a 5: Vhagudi vha tea u bveledza vhukoni ha u vhala nga u tou elela

- a. Ri tea u thusa vhagudi uri vha kone u vhala nga n̄dila yo teaho.
 - Hezwi zwi amba uri vha tea u kona u vhala vha na vhukhakhi vhuṭuku kana vha si na vhukhakhi.
- b. Ri tea u thusa vhagudi uri vha kone u vhala nga luvhilo lwavhuḍi.
 - Nga lutamo lwashu, vhagudi vha tea u vhala nga luvhilo lwa u amba.
 - Arali u vhala hu tshi khou ongolowa, u pfhesesa a zwi nga ḍo konadzea.
- c. Ri tea u thusa vhagudi uri vha kone u vhala nga thouni na ṭhalutshedzo yo teaho (phurosodi).
 - U vhala hu na u nyanyuwa ho teaho zwi MISUMBEDZO uri l̄iṇwalo l̄o pfheseswa.
 - Thouni i nga kwama ṭhalutshedzo ya ipfhi kana furase, ngauralo l̄i tea u vhaliwa nga n̄dila yo teaho.

L̄iga l̄a 6: Vhagudi na vhone vha tea u ḍibveleda kha u n̄wala nga u elea.

- a. Ri tea u thusa vhagudi uri vha n̄wale nga n̄dila yo teaho.
 - Hezwi zwi amba uri vha tea u ḍivha 'maitele' a luambo lwo n̄waliwaho, n̄dila ya u vhumba maipfhi, n̄dila ya u a peleṭa, hune vha fanela u sia hone zwikhala, n̄dila ya u shumisa zwiga zwa u n̄wala na zwiga zwa u n̄wala.
- b. Ri tea u thusa vhagudi uri vha n̄wale nga luvhilo lwavhuḍi.
 - U ita zwenezwi vha ṭoḍa u ita n̄ḍowendowe uri vha kone u humbula maipfhi nga u ṭavhanya.
 - Vha dovha vha ṭoḍa u ita n̄ḍowendowe u itela u fhaṭa tshivhindi tsha u n̄wala.
- c. Kanzhi, vhagudi vha tea u bveledza fulufhelo l̄a u vhea mihumbulo yavho kha bammbiri, na u n̄wala vho ḍiimisa nga vhoṭhe.

L̄iga l̄a 7: U itela u vhala na u n̄wala zwi amba zwi pfhalaho, ri tea u fhaṭa n̄ḍivho ya vhagudi

- a. Vhagudi vha tea u bveledza ṭhalusamaipfhi yo ṭandavhuwaho u itela u pfhesesa maipfhi ane vha a vhala.
- b. Vha tea u bveledza n̄ḍivho yo angaredzaho yo ṭandavhuwaho u itela u kona u ṭumanya l̄iṇwalo na zwine vha vho zwi ḍivha.
- c. Vha tea u fhaṭa u pfhesesa zwivhumbeo zwa luambo na maitele.
 - U pfhesesa zwivhumbeo zwa luambo zwi thusa vhagudi u pfha uri zwi a amba.

Liga 8: Ri tea u thusa vhagudi vhashu vhatuku u bveledza lufuno lwa u guda luambo

- Ri tea u thusa vhagudi u pfhesesa uri u guda luambo ndi lwendo lwa vhutshilo hothe.
- Ri tea u ita zwothe zwine ra nga kona u vhona uri u guda luambo ndi tshenzhemo i vhuedzaho, i takadzaho.
- Ri tea u netshedza tshikhala tsho tsireledzeaho na tshi tutuwedzaho tsha u guda luambo.

Thikhedzo na Mveledziso ya Maga a Ndeme

Zwenezwi NHLRP i tshi khou thomiwa, hu do bveledzwa mutevhe wa zwishumiswa zwa Thikhedzo na Mveledziso na u kovhelana.

Hezwi zwi do katela zwi tevhelaho:

SES (Vhaeletshedzi vha thero) / Thoho dza Mihasho:

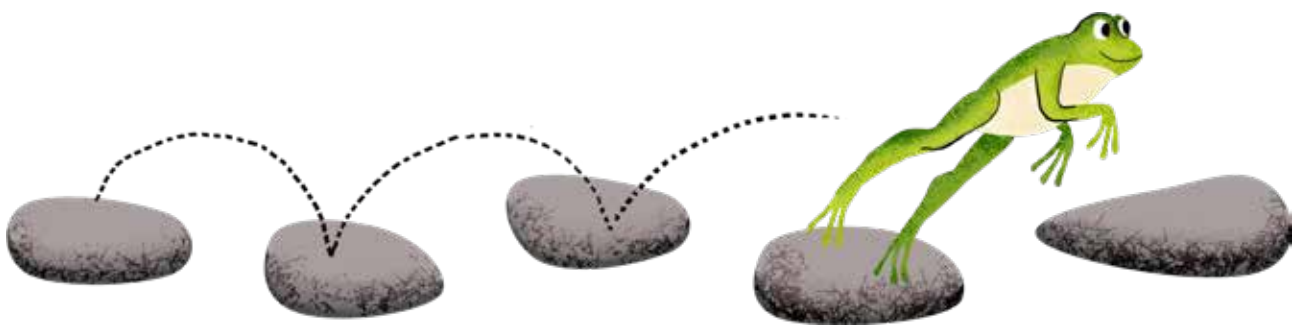
- Tshishumiswa tsha u monithara na thikhedzo.

Vhagudisi:

- 'N̄dila ya' Tsumbandila
- 'N̄dila ya' vidio
- Milingo ya VEO yo engedzwaho C - u vhalala zwipiḡa
- Milingo ya VEO yo engedzwaho D - mbudziso dza u pfhesesa

U engedza kha zwenezwo, NHLRP i ramba vhothe vha re na dzangalelo uri vha shele mulenzhe kha vhupo ha thikhedzo.

Vha nga ita hezwi nga u rumela imeili: materials@nect.org.za

Rothini ya Vhege

Gireidi ya 1–3 Tshifhinga tsha ntšhesa (awara dza 8 nga vhege)

- Phurogireme dza u guda dzo tou pulanelwaho dzi tevhela rothini dzi no fana vhege inwe na inwe.
- Hezwi zwi leluzela vthagudisi na tthagudi uri vha kone u tevhela.
- Vthagudi vha nga dlogisela nyito i no tevhela musi vha tshi vho dlogisa rothini.
- Rothini iyi yo ddisendeka nga tshifhinga tsha ntšhesa tsha Tshiphokhali tsha Luambo lwa Hayani: awara dza 8 nga vhege.

MUSUMBULUWO Awara 1 na minete ya dza 30	LAVHUVHULI Awara 1 na minete ya dza 30	LAVHURARU Awara 1 na minete dza 50	LAVHUṂA Awara 1 na minete dza 35	LAVHUṂANU Awara 1 na minete dza 35
 U thetshelesa na u amba	15	15	15	15
Foniki	15	15	15	15
Muṁwalo	15	15	15	15
U vhala (khathihi) na vthagudi	15	15	15	15
				
U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila / Uvhala nga vhavhili na nga ethe	30	30	30	30

Tshifhinga tsha fhasisa (awara dza 7 nga vhege)

- Ngowelo kana rothini heyi yo qisendeka kha tshifhinga tsha fhasisa tsha TSHIPHOKHALI tsha luambo lwa hayani.

MUSUMBULUWO Awara 1 na minete ya dza 15	LAVHUVHILI Awara 1 na minete ya dza 15	LAVHURARU Awara 1 na minete ya dza 45	LAVHUṂA Awara 1 na minete ya dza 15	LAVHUṂANU Awara 1 na minete ya dza 30
	15 U thetshelesa na u amba	15 U thetshelesa na u amba	15	15 U thetshelesa na u amba
Foniki	15 Foniki	15 Foniki	15 Foniki	15 Foniki
Muṁwalo	15 Muṁwalo	15 Muṁwalo	15 Muṁwalo	
U vhala (khatihhi) na vhagudi	15	U vhala (khatihhi) na vhagudi	15	15 U vhala (khatihhi) na vhagudi
		U ṁwala	15 U ṁwala	15 U ṁwala
U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṁḽila / Uvhala nga vhavhili na nga eṁhe	30 U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṁḽila / Uvhala nga vhavhili na nga eṁhe	30 U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṁḽila / Uvhala nga vhavhili na nga eṁhe	30 U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṁḽila / Uvhala nga vhavhili na nga eṁhe	30 U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṁḽila / Uvhala nga vhavhili na nga eṁhe

U shandukiswa

U thetshelesa na u amba	Vhege ya u thoma ya thero, Lavhuvhili: kha vha ṁanganye ngudo dza Musumbuluwo na Lavhuvhili – kha vha divhadze thero, vha ite nyito ya u pphumisa luambo na u funza divhaipfhi.
U vhala (khatihhi) na vhagudi	Musumbuluwo: Kha vha ṁanganye ngudo dza Musumbuluwo na Lavhuvhili – Kha vha divhadze liṁwalo la kha Khuvhanganyo ya Manwalwa na u ita nyito ya Thangela u Vhala. Lavhuraru: Itani Muvhalo wa u Thoma wo fhelelaho wa liṁwalo sa izwi vhagudi vha tshi ḽo xelelwa nga ngudo ya Muvhalo wa Vhuvhili ine ya vha hone nga Lavhuṁa la.
U ṁwala	Lavhuraru – Lavhuṁanu: Kha vha tevhele ngudo dza tshifhinga tshaṁhe nga luvhilo luṁuku sa izwi tshifhinga tsha ngudo dza u ṁwala tshi tshi fhungudzwa nga minete ya 5.

Zwishumiswa

NHLRP yo katela zwiko kana zwishumiswa zwi tevhelaho:

1. Pulane ya u Funza
2. Firizi dza Foniki
3. Tshati dza Muñwalo
4. Khuvhanganyo Ya Mañwalwa: Zwiṭori Zwa U Vhala (Khathihi) Na Vhagudi
5. Magaraṭatai
6. Bugu ya u Vhala ya Thikho
7. Tsumbandila ya u Linga

Pulane ya u Funza

- Pulane ya u Funza yo katelwa kha ino Bugu ya Mugudisi.
- I katela rothini (zwine zwa tea u itwa ḍuvha na ḍuvha) ya pulane dza ngudo dzoṭhe dza Themo ya 1.
- Musi vha tshi thoma u shumisa mbekanyamushumo iyi, ndi muhumbulo wavhuḍi u tevhela na u rothini / mushumo wa ḍuvha nga ḍuvha na u shumisa pulane dza ngudo dzo ṅetshedzwaho.
- Musi vho no vha na ṅdivho ya maitele a kushumisele na rothini ya mbekanyamushumo, vha ḡipfhe vho vhofoholowa u dzudzanya mbekanyamushumo uri i tendelane na tshitaila tshavho tsha u funza na ṭhoḍea dzavho dzine vha vhona dzo tea.

NHLRP National Home Language Learning Programme

Pulane ya u Funza

TSHIVENDA
LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 1 & 2

GIREIDI YA 3

THEMO YA 1 | VHEGE YA 1 | MUSUMBULUWO

Muñwalo: U linga hu si ha fomaja ha u vhumba majedere a u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammberi ra dovha ra i onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha humbele vhagudi vha ṱwale majedere a aḡifabethe nga majedere matuku nga u pomba.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṱwale majedere a aḡifabethe nga majedere matuku nga u pomba aṱvha aṱvha.
 - b. Musi vhagudi vha tshi khou ṱwala, kha vha tshimbile na kṱisi vha ṭhogomele u vhumba ha majedere ha mugudi munwe na munwe, luvhilo lwa u ṱwala, saizi ya majedere, na nz.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhone vha kongelwa nga u vhumba majedere, kathihi na tshitiṱi tsha uri ndi ngani vha tshi kongelwa. Vha dovhe hafu vha ṭhogomele vhagudi vha sa divhi aḡifabethe.

U vhala (kathihi) na vhagudi: Kha vha ḡivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Khuvha-nganyo Ya Mañwalwa, Maranga-phanda siṭori

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḡo vhala tshiṭori tshine tsha pfi, Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Kha tshiṭori itshi Shamiso, musidzana mutuku wa Zimbabwe, na muta wawe vha fara lwendo lwa u ya Zimbabwe. Musi vhe ṅṱilani ya u ya u dalela muta wawo, vha ina kha madumba a Great Zimbabwe, he vha ḡuḡa zwinzhi nga ha vhuḡa havha na mvelele.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḡivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganano, zwiḡanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṱa kha ṅḡivho ṅḡivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṱalutshedza mafungo a siḡane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khau itea hone vha tshi shumisa mapu u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṱalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ina ri ḡo ḡuḡa u: U humbulele.
 - b. Kha vha ṱalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

Firizi dza Foniki

- Garaṭa ya Firizi dza Foniki yo katelwa kha fonimi inwe na inwe yo funzwaho kana yo vusuludzwaho.
- Garaṭa idzi a dzo ngo katelwa kha u vanganya / ṭanganya themba, sa izwi u vanganya / ṭanganya themba dzoṭhe dzi ṭhanganyelo ya fonimi.
 - Vhagudi vha tea u pfhesesa uri musi vho no guda fonimi nga nthihi nga nthihi, vha nga dzi vanganya / ṭanganya nga ndila dzo fhambanaho.
 - Vha nga vanganya/ṭanganya themba na pfhalandoṭhe, tsumbo: m-a = ma
 - Vha nga vanganya/ṭanganya themba mbili, tsumbo: l-w = lw

Tsumbo ya khadi dza firizi dza foniki:

Tshati dza muñwalo wa u ganḁisa

Muñwalo wa u ganḁisa u funzwa u bva kha Gireidi ya 1 Themo ya 1 u swika na kha Gireidi ya 2 Themo ya 2.

- Kha mbekanyamushumo iyi, muñwalo wa u ganḁisa u tumanywa na foniki.
- Izwi zwi thusa vhagudi u khwaṭhisa ndivho yavho ya vhushaka vhukati ha fonimi-girafimi (mubvumo-ḽedere).
- Tshathi ya muñwalo wa u ganḁisa yo katelwa sa tshipiḁa tshi re kha phekke ya zwishumiswa, u itela u khwaṭhisedza u vhumbwa ha maḽedere nga ndila kwayo.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff
Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm
Nn Oo Pp Qq Rr Ss
Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz
1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

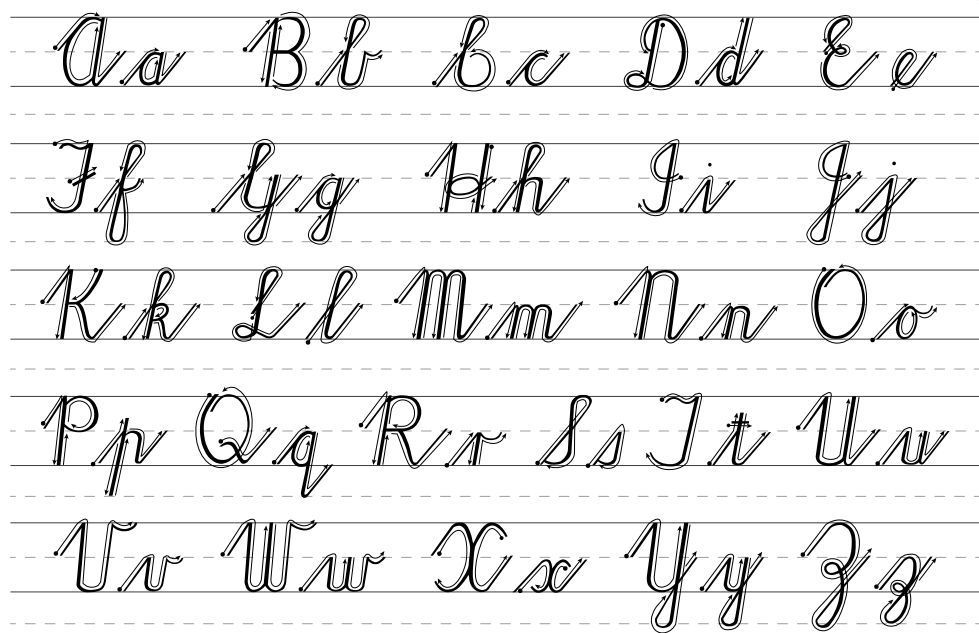
Copyright © 2026. This work is openly licensed via CC BY-NC-ND 4.0

NHLRP National
Home Language
Reading Programme

Tshati dza muñwalo wa u pomba

Muñwalo wa u pomba u funzwa u bva kha Gireidi ya 2 Themo ya 3 u swika kha Gireidi ya 3 Themo ya 4.

- Vhukati ha Gireidi ya 2, vhagudi vha tea u guda u ñwala vha tshi shumisa muñwalwa wo tumanaho.
- Musi vhagudi vho no vha na vhukoni ha muñwalwo wo tumanaho, u ñwala nga u elela zwavhudi hu a engedzea.
- Tshati ya u muñwalo wa u pomba yo katelwa sa tshipiḡa tsha pheke ya zwishumiswa, u itela u khwaṭhisedza u vhumbwa ha maḡedere nga ndila kwayo.

Copyright © 2026. This work is openly licensed via CC BY-NC-ND 4.0

NHLRP National
Home Language
Reading Programme

Khuvhanganyo Ya Mañwalwa: Zwiṭori Zwa U Vhala (Khathihi) Na Vhagudi

- Khuvhanganyo ya Mañwalwa i katela zwiṭori zwa 8 kha themo, na thero mbili kha themo.
- Tshiṭori tshiñwe na tshiñwe tshi thoma nga tshipiḁa tsha U Rangela u Vhala.
- Hezwi zwi tevhelwa nga tshiṭori tsho sumbedzwaho nga zwifanyiso.
- Tshiṭori tshiñwe na tshiñwe tshi fhela nga tshipiḁa tsha Murahhu ha u Vhala.
- Zwiṭori zwo bveledzelwa u engedza divhamaipfhi ya vhagudi na ndivho ine mugudi o no vhaho nayo.
- Dzi dovha dza itelwa u bveledza vhukoni ha vhagudi ha u pfhesesa na u humbula nga ndila yo dziaho ya vhuṭali.

THEMO YA 1: ZWIṬORI

	1. Lwendo lu takadzaho lwa Shamiso	1
	2. Nyendo dza Mashudu	15
	3. Kijasi yo tshinyadzwaho	29
	4. Mari Copeny: Sole ja maḁi	43
	5. Bengela ja lutombo	57
	6. Mulisa we a vhidzelela a ri 'ndau'	71
	7. Vhutshilo vhu si na mikano	85
	8. Malala u lwela pfhunzo	99

Magaraṭatai

- Magaraṭatai o ṅekedzwa nga themo inwe na inwe, u itela u shumiswa kha ngudo dzo fhambanaho.
- Garaṭa idzi dzo itelwa uri dzi shumiswe sa thusedzi dza u funza musi ngudo i tshi khou bvela phanḁa.
- Garaṭa idzi dzi nga shumiswa u ṭaniwa kilasirumuni sa tshipiḁa tsha thero ya u foniki kana u ṭana thero.
- 'Thebulu ya Magaraṭatai' ine ya tevhela i nea mutevhe wa magaraṭatai oṭhe nga themo na nga ngudo.
- Kha vha bveledze maitele kana sisiteme ya u langa magaraṭatai nga ndila kwayo.
- Kha vha vhe na puḁasiṭiki kana fulobo ine vha ḁo dzhenisa magaraṭatai a thero inwe na inwe.
- Kha vha ṅwale dzina kha puḁasiṭiki kana kha fulobo nga themo na ṭhoho ya thero.
- Kha vha shumise mutevhe wa magaraṭatai u tevhelaho u itela u sedza arali vha na sethe yo fhelelaho ya magaraṭatai a themo inwe na inwe.
- Kha vha vhuedzedze magaraṭatai o xelaho nga u ḁiitela avho.

-endela

Zimbabwe

musanda

Bugu ya u Vhala ya Thikho

- Bugu ya u Vhala ya Thikho yo dzudzanywa u ya nga thero dza vhege mbili. Thero inwe na inwe i thoma kha siatari la thero, line la katela:
 - a. Thoho ya thero.
 - b. Thoho dza thero - dzi tshimbilelanaho na zwiṭori zwi re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. U pfhumisa luambo – idioma, murero, tshiphiri, khouthu, tshirendo, raimi kana tshidade / luimbo lwa u gudisa vhagudi zwi tshimbilelanaho na thero.
 - d. Divhamaipfhi ya thero khathihi na thalutshedzo dzo leluwaho.
 - e. Mbudziso nthihi kana mbili dza u ita nyambedzano, dzo itelwaho u katela mita.
- Tshi tevhelaho, Bugu ya u Vhala ya Thikho i katela mutevhe wa nyito dza ḡuvha linwe na linwe la vhege, lwa vhege dza malo dza themo inwe na inwe.
- Bugu ya u Vhala ya Thikho yo bveledzwa nga vhuronwane na nga ndila yo dzudzanyeaho u bveledza:
 - a. Nḡivho ya Foniki
 - b. Zwikili zwa u Dikhouda (u vhala mubvumo)
 - c. Zwikili zwa u Enkhouda (u ṅwala ipfhi)
 - d. Nḡivho ya Mofoḷodzhi/Phendamaipfhi
 - e. U Elela, na
 - f. U Vhalela u Pfhesesa
- Nga Lavhuraru, zwifanyiso zwi tshimbilelanaho na thero zwi katelwa kha Bugu ya u Vhala ya Thikho nga ndila i tevhelaho:
 - a. Nga Lavhuraru la u thoma la thero, ho katelwa tshifanyiso tsha thero u itela u tuṭuwedza vhagudi u humbula ho dziaho nga ha thero. Pulane ya u Funza i katela divhamaipfhi na mbudziso dza nyambedzano dzi tshimbilelanaho na tshifanyiso. Nga Lavhuraru la vuvhili la thero, ho katelwa tshifanyiso tsha u anetshela zwiṭori tsha vhusiki.
 - b. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza 'Zwiitei zwa tshifhinga tshenetsho' zwine zwa tea u katelwa kha tshiṭori tsha mugudi muṅwe na muṅwe. Pulane ya u funza i katela tuṭuwedzo ine ya nga shumiswa u thusa vhagudi u thoma ngudo dzavho.
- Bugu dza u Vhala dza Thikho dzi shumiswa kha ngudo dza Foniki na Mofoḷodzhi, u itela uri vhagudisi vha kone u funza nga ndila yo ṭandavhuwaho na u bveledza zwikili na kilasi yoṭhe.
- U ḡadzisa kha hezwi, vhagudi vha shumisa Bugu dza u Vhala dza Thikho ḡuvha na ḡuvha nga tshifhinga tsha ngudo dza u Vhala ha Zwigwada hu na u Sumbiwa Nḡila.

NHLRP National
Ntshona Language
Reading Programme

**Bugu ya
u Vhala
ya Thikho**

TSHIVENDA
LUAMBO LWA HAYANI

GIREIDI

3

THEMO YA 1 & 2

THEMO YA 1 | VHEGE YA 1 | MUSUMBULUWO

Thero: Ri fara nyendo

U pfhumisa luambo:

Raimi

RHYME

Ri a enda
 Ri enda ri tshi ya kule na tsini.
 Ri vhona mashango maswa.
 Ra wana khonani ntswa.
 Thavha ndapfhu na milambo mihulu.
 Ri endiswa u tshanya kana ra ongolowa.
 Ri enda ri tshi guda zwo thambanaho.
 Lwendo lwa tsini kana lwa kule.
 Ri vhuya na zwine ra elelwa.

Raimi heyi i ri vhudza uri ri endela kule na tsini. Ra vhona mashango maswa, thavha ndapfhu, milambo mihulu na u vha na khonani ntswa. Musi ri tshi tshimbila ri shumisa vhuendi vhu no tshanya kana u ongolowa. Ri vhuya na mihumbulo miswa.

Zwiṭori:
**Lwendo lu takadzaho
lwa Shamiso**

Nyendo dza Mashudu

Divhaipfhi

-endela: U ya huṽwe fhethu, kanzhi nga goloi, bisi, tshidimela kana nga bufho.

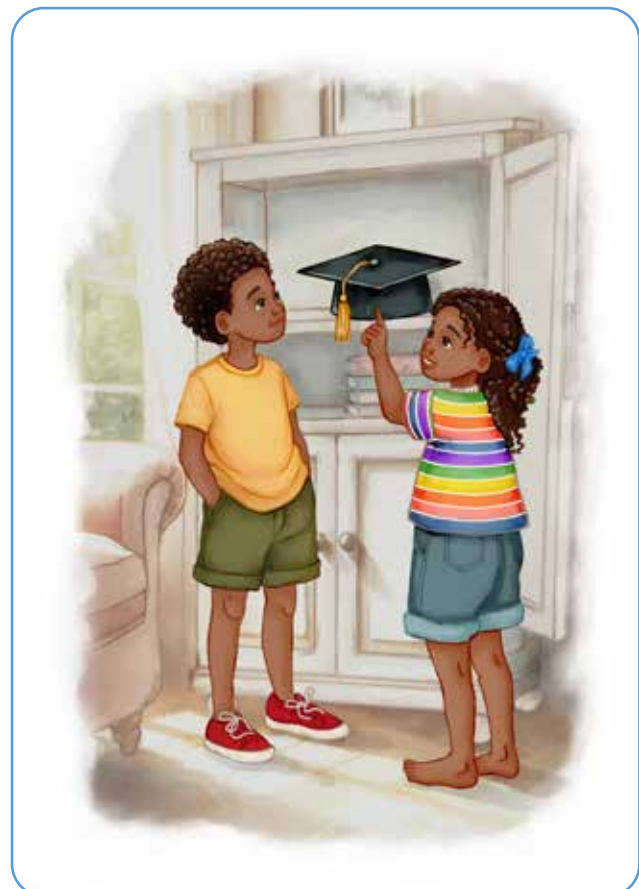
Zimbabwe: Ndi shango Ji re Tshipembe ha Afrika, devhula ha Afrika Tshipembe.

musanda: Fhethu hu no dzula vhamusanda na mutanuni wavho kana vhatanuni vhavho.

2

Tsumbo: Tshifanyiso tsha Thero

**Tsumbo: Tshifanyiso tsha u anetshela zwiṭori
nga ṇḁila ya vhusiki**

Tsumbandila ya u Linga

Tsumbandila ya u Linga ya Themo ya 1 i katela zwi tevhelaho:

U linga ha foma_{la} ha Tshiphokhali

- Tsumbandila dza u linga
- Mbekanyamushumo ya u Linga
- Tsumbo ya Mishumo ya u Linga
- Tsumbo dza Rubriki na Memorandamu

U vhala nga u Elela ha Ora_{la}

- Mielo ya Lushaka
- U Langa Milingo
- U Vhalela Vhukoni ha u Vhala
- U Saukanya na u Shumisa Mvelelo
- Milingo ya U vhala nga u Elela ha Ora_{la} (VEO) i itwa themo inwe na inwe

GIREIDI YA 3 | THESITE (MILINGO) DZA U VHALA NGA U ELELA HA ORA_{la}

Thesite (Milingo) dza u Vhala nga u Elela ha Ora_{la}

U VHALA NGA U ELELA HA ORA _{la} HA NHLRP					
Luambo: Tshivenda					
Thesite 3.1.A					
Khaphi ya mugudisi					
Mithethe ya 60 / Mithethe ya 60					
u	d	t	G	r	5
n	x	vh	Th	Kh	10
q	y	p	t	n	15
Dzw	mbv	ntsh	Tsh	Mbv	20
vh	ph	Th	t	n	25
dz	Nn	ng	zh	Fh	30
i	E	L	z	V	35
nts	Dzh	mbv	dzw	ii	40
ts	ny	Ph	nn	Vh	45
A	n	I	H	e	50
Nts	ii	tsh	dzh	Ntsh	55
l	ph	Sh	bv	Ny	60

Zwitirathedzhi zwa Ndangulo ya Kilasi

Zwi a leluwa u thoma mbekanyamushumo ya magudiswa kilasini ine yo dzudzanyea ya dovha ya langea. Hezwi ndi zwitirathedzhi zwa ndangulo ya kilasi zwine vha nga toḁa u zwi shumisa.

1. U Vhidza Vhagudi

Lini?

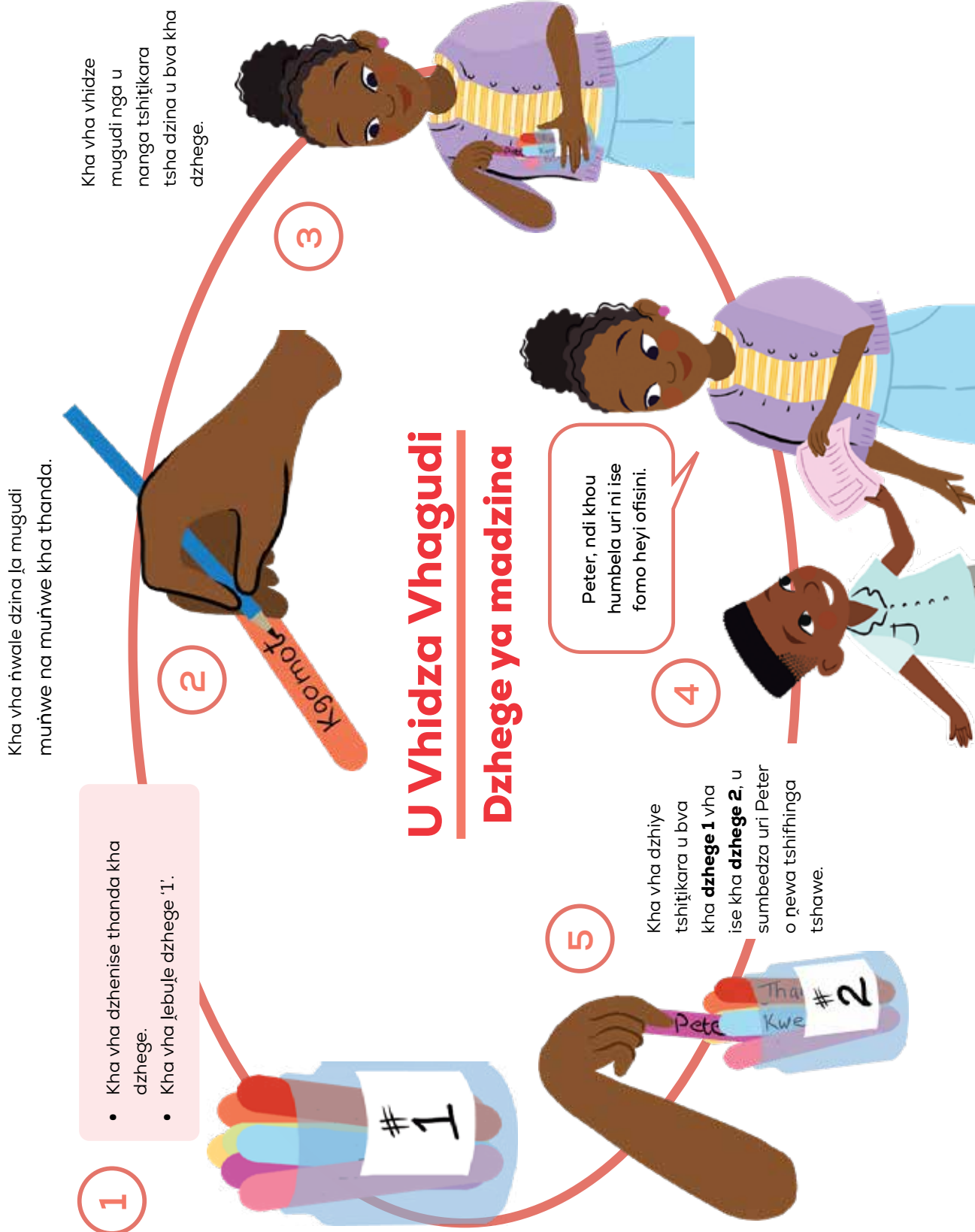
- Musi vha tshi vhudzisa vhagudi mbudziso kana u vha nea ndaela ya u ita nyito.

Ndi nga mini?

- Ndi zwa ndeme uri vhagudi vhoṱhe vha newe tshifhinga tsha u amba nga muthihi nga muthihi.
- U livhisa na u kovha nyito na mbudziso kha mugudi muṱwe na muṱwe zwi ita uri vhoṱhe vha wane hetshi tshifhinga.

Zwine vha nga ita:

- Kha vha ṱwale madzina a vhagudi vhoṱhe kha zwitṱikara zwa madzina.
- Kha vha vhe na dzhege mbili – vha dzhenise madzina oṱhe kha dzhege **1** (ya u thoma.)
- Musi vha tshi toḁa vhagudi vha tshi fhindula mbudziso kana u ita nyito, kha vha bwise tshitṱikara tsha dzina u bva kha dzhege.
- Kha vha vhidze uyo mugudi a ḁe a ite nyito, vha bwise tshitṱikara tsha dzina vha tshi ise kha dzhege **2** (ya vhuvhili) u sumbedza uri mugudi o no newa tshifhinga tshawe.
- Musi vho no bvisa zwitṱikara zwa madzina oṱhe u bva kha dzhege **1** u ya kha dzhege **2**, vha dovholole maitele haya.
- Vha songo hangwa uri vha khou bvisa kha dzhege ifhio vha tshi isa kha ifhio!

2. Zwikokodzi zwa Muhumbulo

Lini?

- Musi vha tshi toga u ri vhagudi vha shumise zwikokodzi zwa muhumbulo kana u ri kilasi i dzulisee.

Ndi nga mini?

- Nyito hedzi pfhufhi dzi thusa ndaulo ya kilasi nga ndila i takadzaho ya mafufufu.
- Dzi gudisa vhagudi u thetshesana na u shumisana.

Zwine vha nga ita:

- Kha vha shumise ndila dza u kunga vhagudi uri vha shumise zwikokodzi zwa muhumbulo nga ndila i takadzaho ya dovha ya nyanyula.
- Vha nga dovholola ndila ya u kunga vhagudi u shumisa zwikokodzi zwa muhumbulo.
- Musi vho no vha kunga, kha vha dilugisele u vha nea ndaela i tevhelaho.

1

- Kha vha funze vhagudi nga ha vhudifari nga murahu ha musi vho vha kunga u shumisa zwikokodzi zwa muhumbulo.
- Vha nga vha vhudza uri vha dzule fhasi vho fhumula, vho vhea zwanḡa zwavho kha zwirumbi, vho vala mulomo, maṭo o livha kha vhone.
- Kha vha dovholele u shumisa ṅila ya u kunga uri vhagudi vha shumise zwikokodzi zwa muhumbulo, vha zwi ite lunzhi u swika vhagudi vha tshi zwi rwela ngomani.

Ndo livhuwa Kilasi.
Zwino ndi khou ya
u ni vhudza nga ha
tshiṭori...

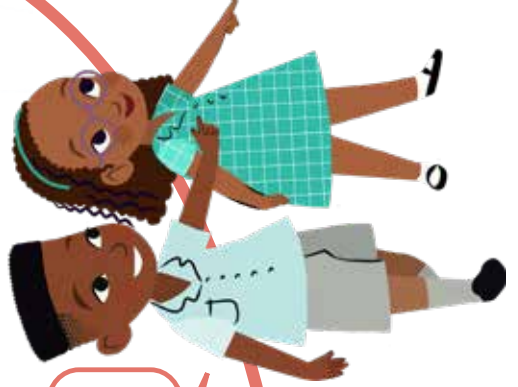
5

4

Nthihi, mbili, raruru,
maṭo kha vhoiwe!

3

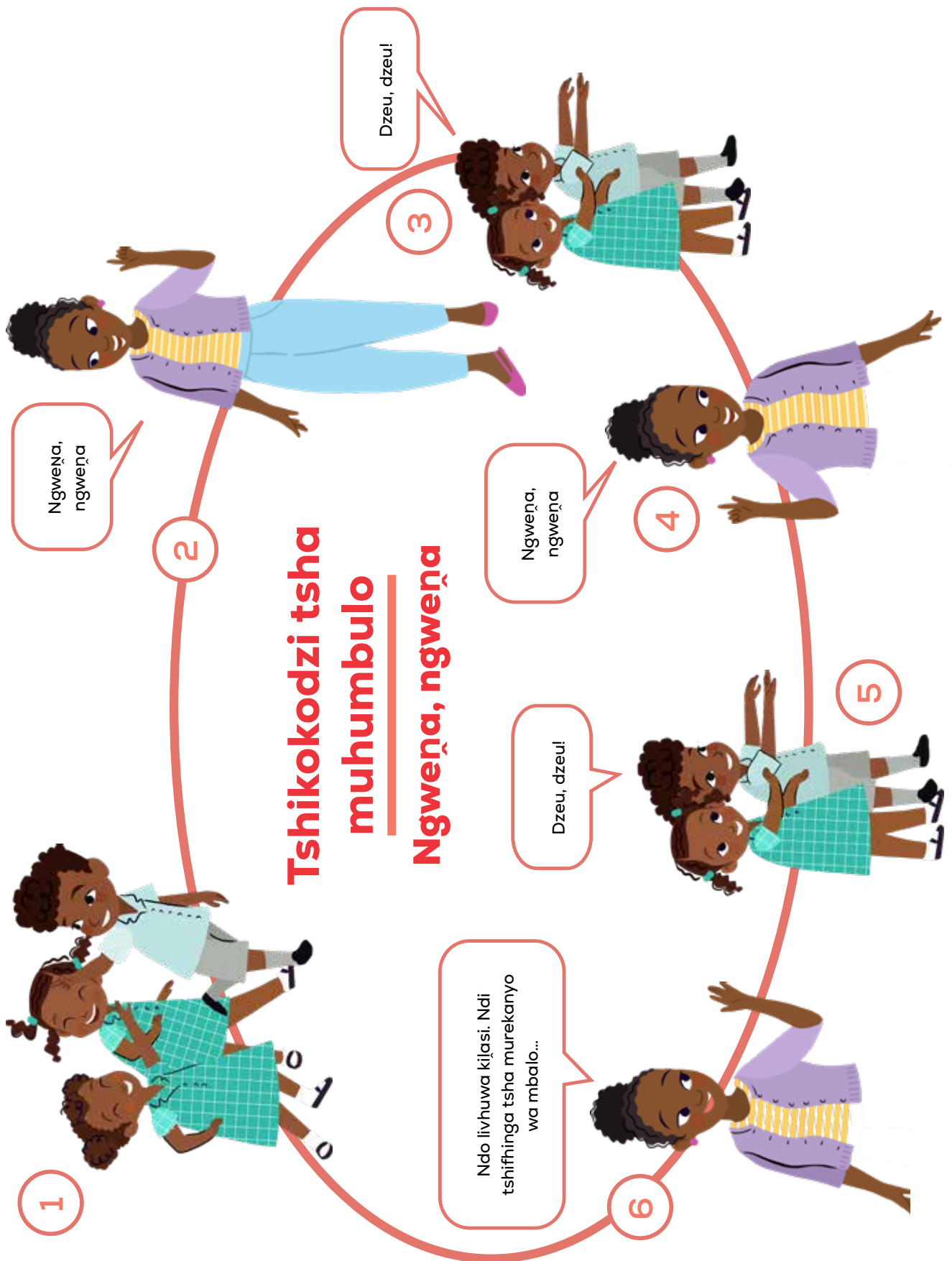

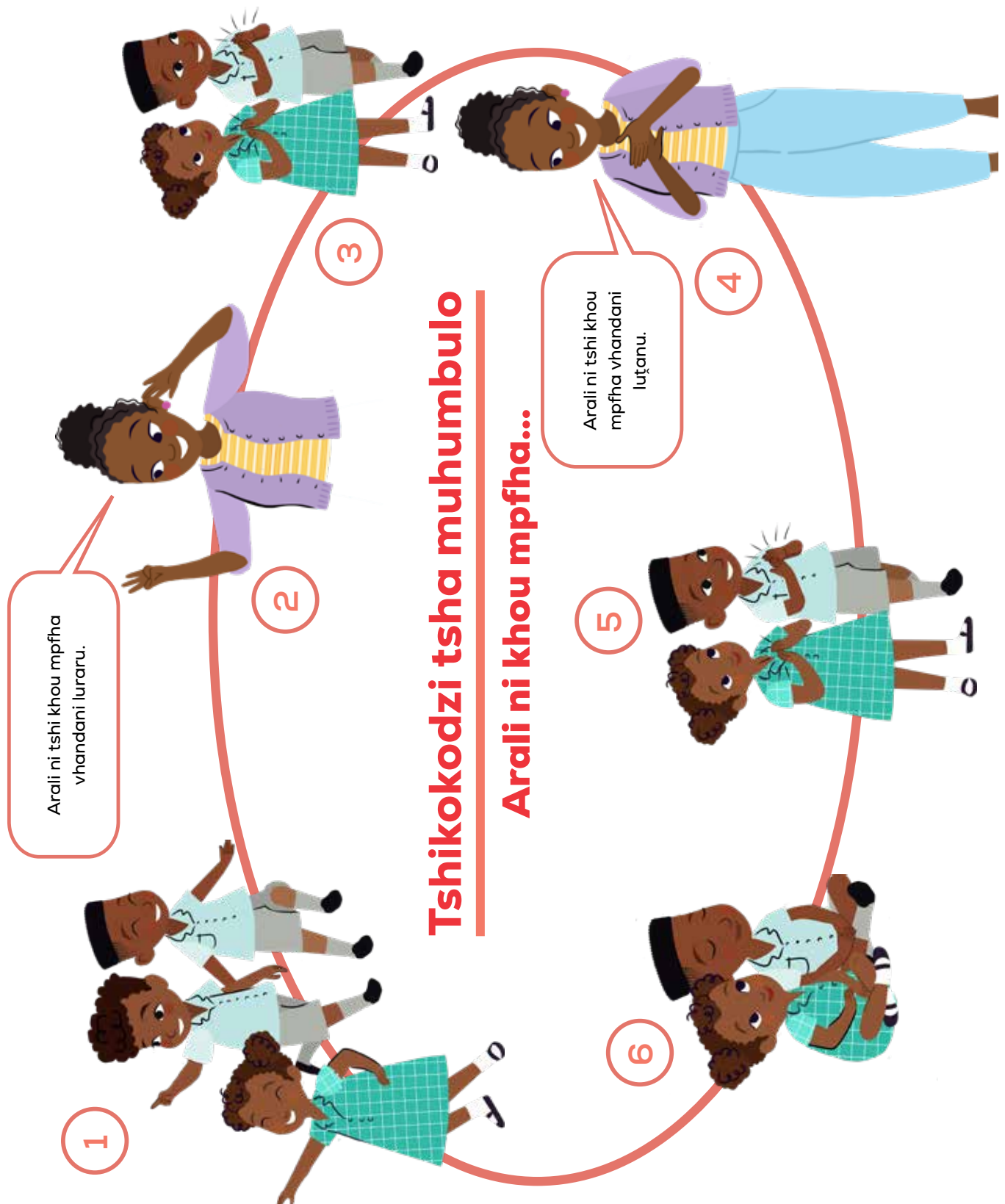
2

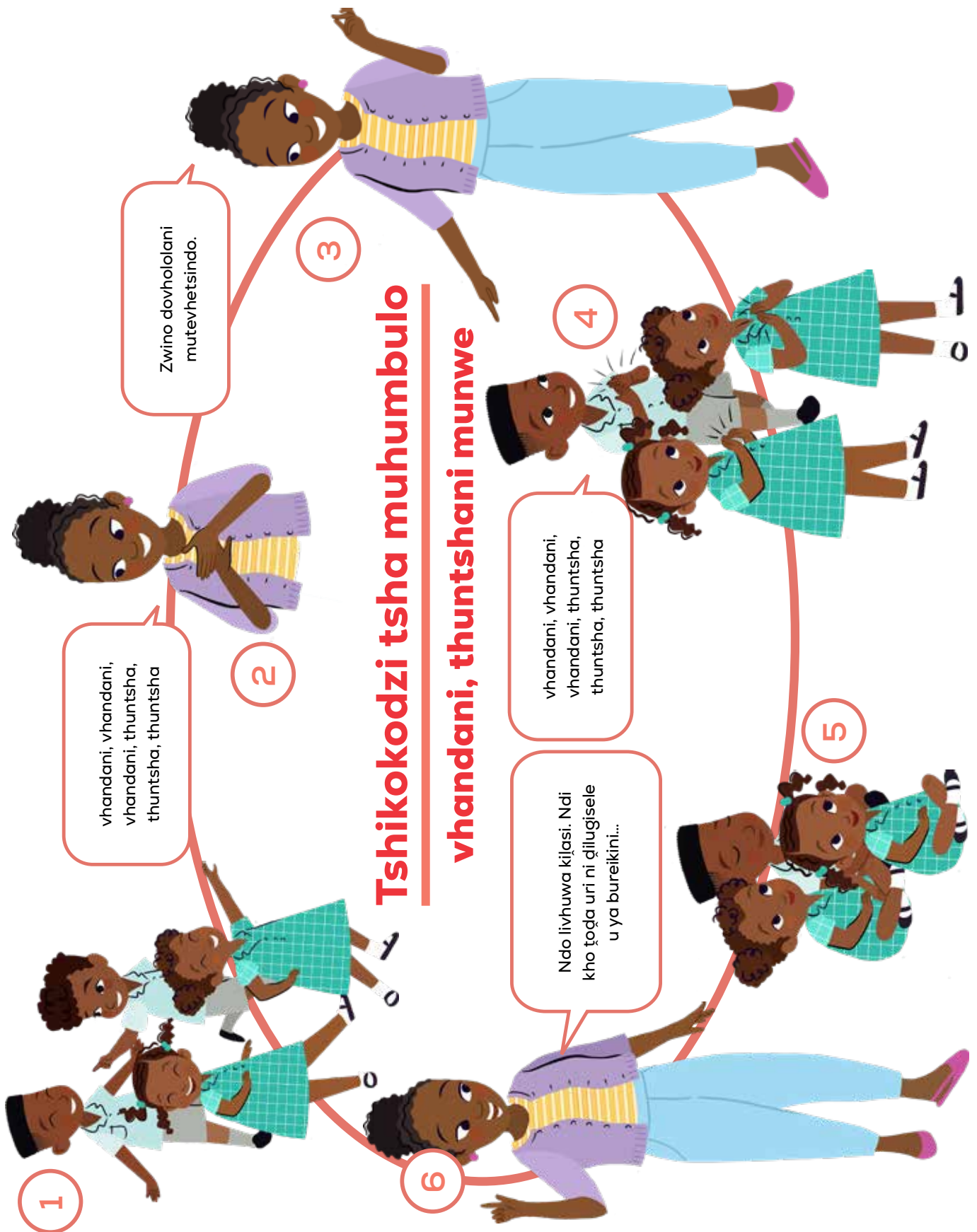
Nthihi, mbili,
raruru, maṭo kha
ṅṅe!

Tshikokodzi tsha muhumbulo 123 maṭo kha ṅṅe

3. U Vhea Milayo ya Vhudifii

Lini?

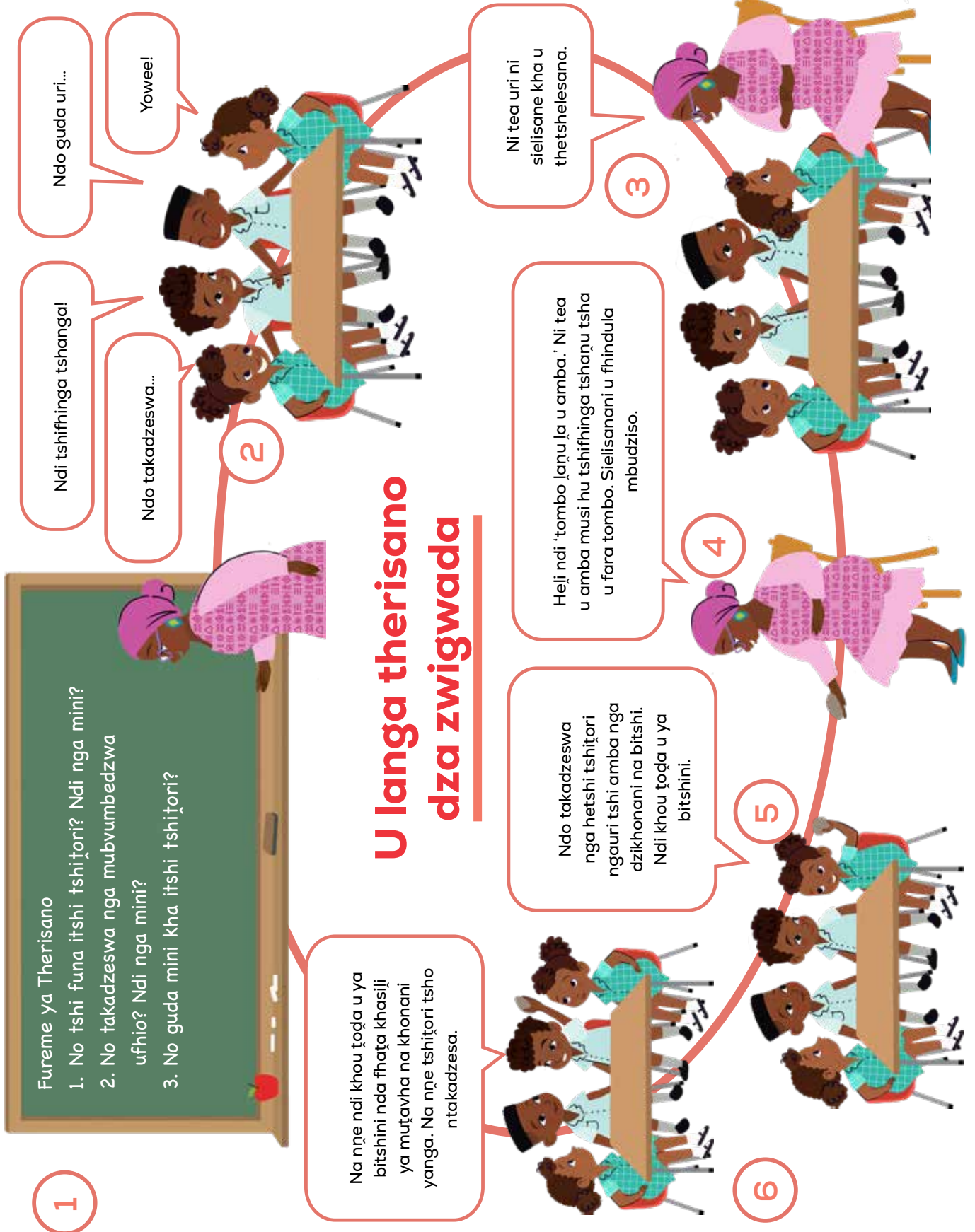
- Mathomoni a n̄waha na mathomoni a themo in̄we na in̄we.

Ndi nga mini?

- Ndi zwa ndeme u funza vhagudi vha tshe vhatuku nga vhudifari nga tshin̄we tshifhinga.
- Sa tsumbo, musi vha tshi khou tea u talutshedza nga khontseputi ntswa, kana u vhalala tshitori, vha t̄oda vhagudi vha tshi dzula fhasi vho fhumula, vha tou fombe kha vhone.
- Arali vha funza vhagudi nga vhudifari, zwo tou tea uri vha lavhelele vhudifari havhudi u bva khavho.

Zwine vha nga ita:

- Kha vha shumise nyito ya u kokodza muhumbulo, vha ri:
 - Ndi khou t̄oda nothe ni tshi dzula fhasi metheni/khaphetheni, ni pfhune tshisenga.
 - Ndi khou t̄oda u vhona no vhea zwanda kha zwirumbi.
 - Ndi khou t̄oda u vhona no bonya maṭo.
 - Ndi khou t̄oda u vhona no tou fombe kha kufemele kwa vhoiwe.
- Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha dzulisee vho tokomelwa, vha ime dzisekhende dza 30–45.
- Tshi tevhelaho, kha vha sumbe vhagudi vhane vha khou sumbedza vhukoni, vha tshi khou vha sumbedza zwothe zwine vha khou kona zwone.
- Kha vha ri: 'Ndi khou vhona Nomsa o dzula fhasi, o pfhuna tshisenga. O vhea zwanda zwawe kha zwirumbi, o bonya na maṭo. Ndi zwavhudi hezwi Nomsa, zwino ndi khou t̄oda ni tshi tou fombe kha kufemele kwanu. Femelani ngomu, ni dovhe ni femele nnda...
- Kha vha dovholole hezwi lwo vhalaho, vho tou fombe kha vhagudi vha si gathi kha kufhindulele kwone kune vha khou kwu nea.

4. U Langa Therisano dza Zwigwada

Lini?

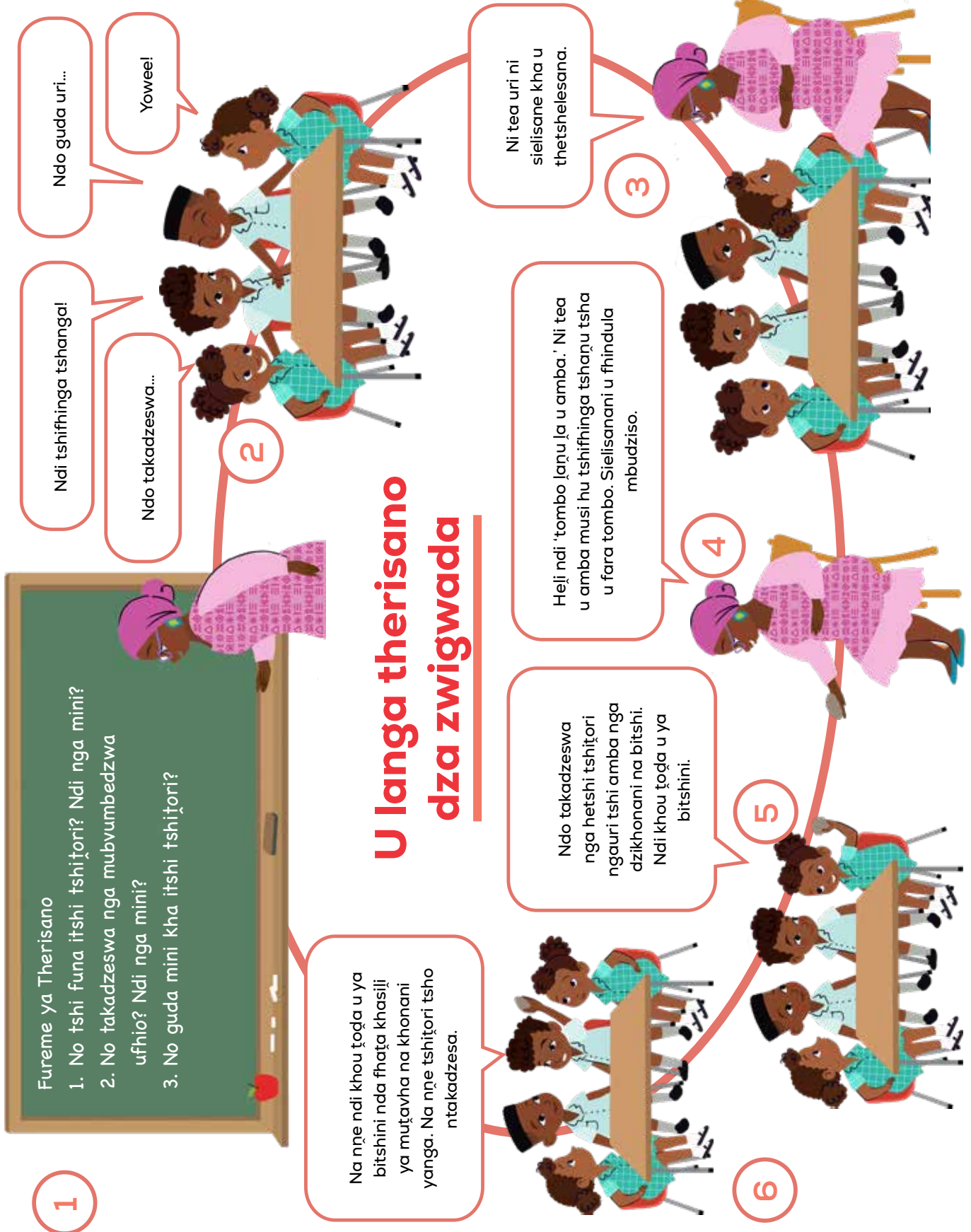
- Kha Luambo lwa hayani, zwigwada zwi rera nga u vhala (khathihi) na vhagudi nga Ḷavhuṭanu.

Ndi nga mini?

- Ndi zwa ndeme u funza vhagudi vha tshe vhaṭuku nga ndila ya kuḶifarele musi vho fara therisano.
- Ndi zwa ndeme u vha nea zwiṭirathedzhi zwine zwa Ḷo vha thusa musi vha tshi sielisana.

Zwine vha nga ita:

- Kha vha gudise vhana uri vha zwi ite nga ndila dzi tevheleho:
 - Tsha u thoma, vhagudi vha tea u vha kha zwigwada zwiṭuku zwavho.
 - Tshi no tevhela, vhagudi vha tea u ṭalukanya mbudziso kana fureme ya therisano.
 - Zwo no ralo, mugudi muṇwe na muṇwe u fanela u wana tshifhinga tsha u fhindula.
- U nga vha muhumbulo wavhuḶi u shumisa zwiga zwa u ṭhonifha tshiambi sa 'tombo Ḷi ambaho' kha u langa u sielisana.
- Kha vha fhe tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshithu tshi no nga tombo Ḷa mivhalavhala.
- Tshiambi tsho faraho Ḷo tombo tshi ya amba ngeno muṇwe na muṇwe a re kha tshigwada o thetshelesa.
- Musi mugudi o no fhedza u amba, u tea u pfhukisela tombo kha muṇwe mugudi ngauralo ngauralo.

5. Nyito dza Muratho Kana u Dzingadza

Lini?

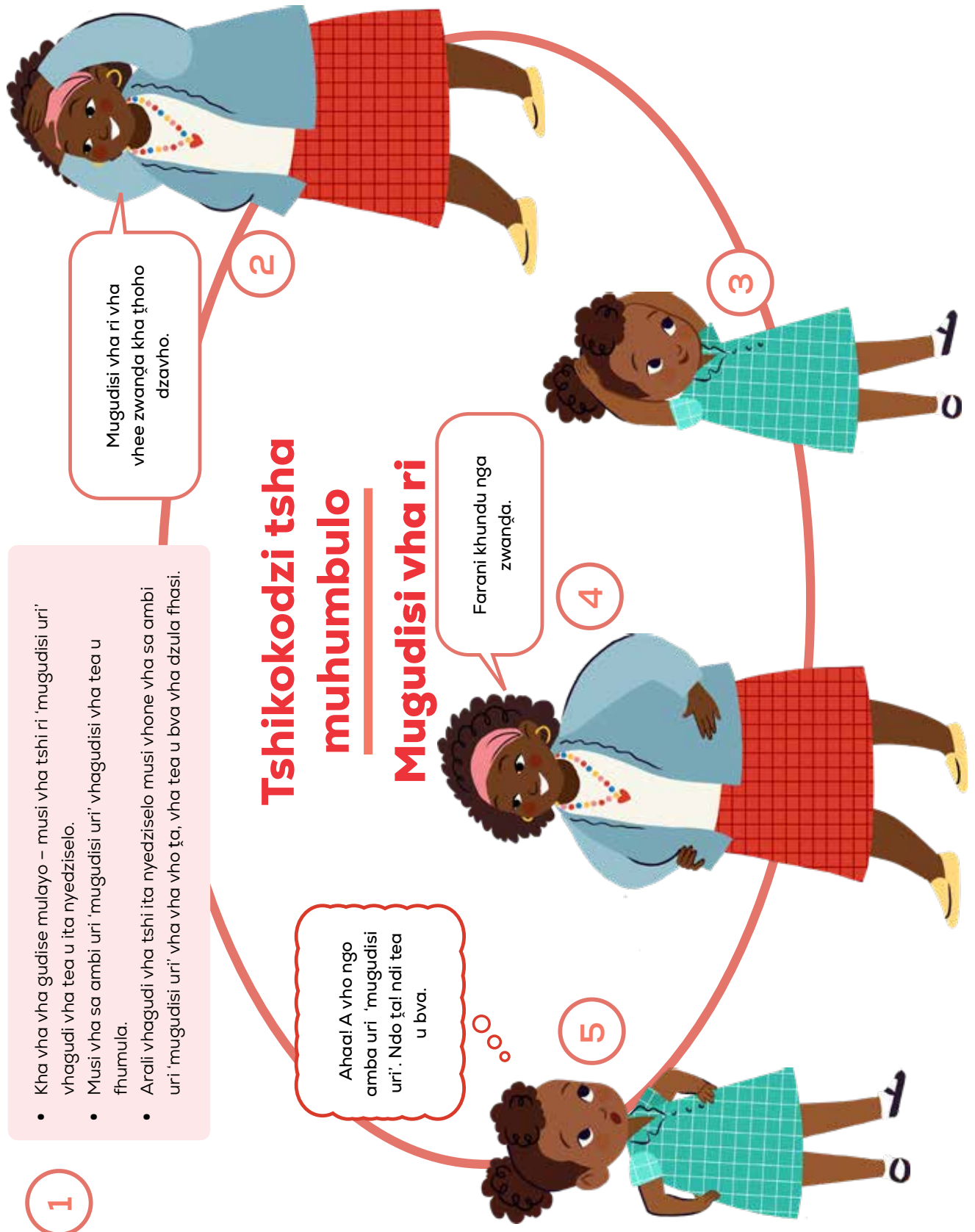
- Vhukati ha nyito kana ngudo, kana musi vhagudi vha songo dzulisea vho neta vha tshi toḁa bureiki.

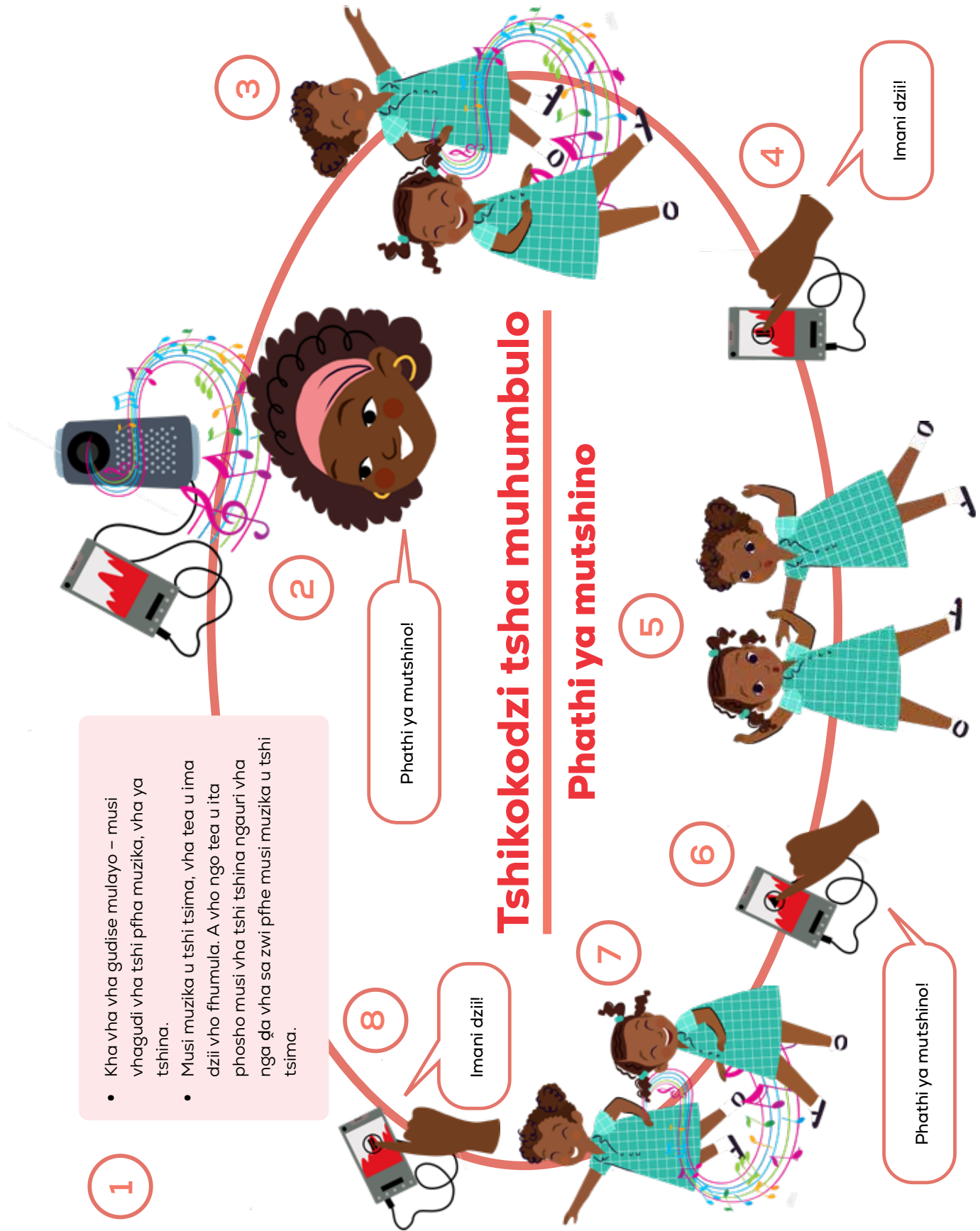
Ndi ngani?

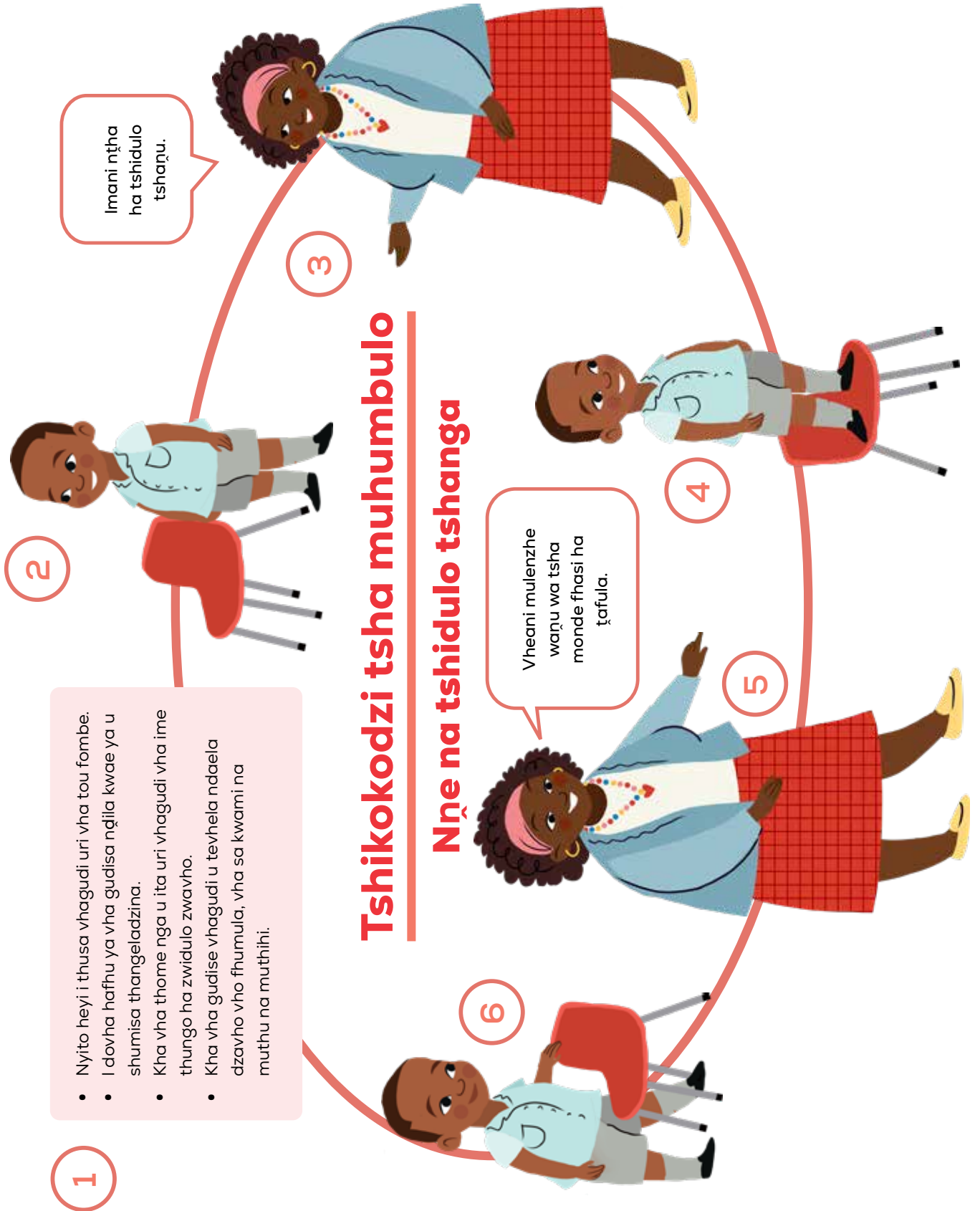
- Zwi a konḁa uri vhagudi vhaṱuku vha dzule vha tokomelwe vha tou fombe kha nyito tshifhinga tshilapfhu.
- Nyito dza muratho kana dza u dzingadza dzi a vha ṱuṱula mihumbulo, dza ita uri vha ḁifhelwe nga ngudo.

Zwine vha nga ita:

- Kha vha shumise nyito dza muratho kana dza u dzingadza u ṱea vhagudi mafufufu kana uri vha tou fombe kha ngudo nga ṅḁila ya u tou tamba.
- Musi vho no dzudza vhagudi, kha vha ḁilugisele u vha ṱea ndaela i tevhelaho.

1

- Vhagudi vha tea u thoma vhe 'tsini na tsini.' Vha tea u ḡi putekana vha nga sa bola.
- Kha vha gudise vhagudi uri musi vhone vha tshi ri 'tharamuwani nga u ongolowa' vha tea u ṭharamudza mivhili yavho yoṭhe u swikela vha si tsha kona u ya phanda.
- Vhagudi vha tea u vha kha tshiimo tshenetsho lwa sekondo dzi si gathi.
- U bva hafho, musi vhone vha tshi ri 'petekanani', vhagudi vha tea u petekana, vha lingana na bola.
- Kha vha gudise vhagudi u tevhela ndaela dzavho vho fhumula, vha sa kwamani na muthu na muthi.

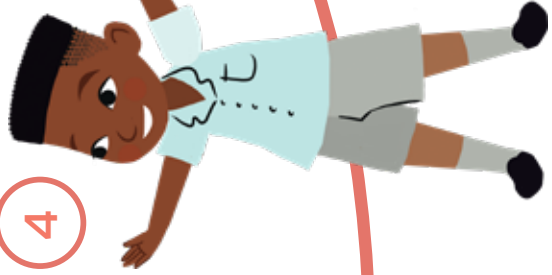
2

nga u o-ngo-lo-wa
ṭha-ra-mu-wa-ni

3

4

Petekanani

5

6

Tshikokodzi tsha muhumbulo

Muṭharamuwo na Mupetekano

Ndo livhuwa!

Muhasho wa Pfhunzo ya Mutheo u livhuwa vhukuma vhuḍidini na nungo dza vhagudisi vha mutheo wa fhasi. Ri fulufhela uri vha ḑo ḑiphina nga u shumisa mbekanyamushumo iyi, na uri vha ḑo i ita yavho.

Roṱhe ri nga swikelela tshipikwa tsha 2030 tsha u vhona uri ṽwana muṽwe na muṽwe u vhala u itela u wana ṱhalutshedzo musi e na miṽwaha ya fumi.

Ri livhuwa u shuma nga maanḑa, u ḑikumedzela na u ḑikumedzela kha vhana vha Afrika Tshipembe.

NHLRP | National
Home Language
Reading Programme

